

Streektaal in zicht: Zichtbaarheid van streektalen in de openbare ruimte

taal:
unie

provinsje fryslân
provincie fryslân

GEMEENTE
waadhoeke

Streektaal in zicht: Zichtbaarheid van streektalen in de openbare ruimte

Lezingen gehouden op de
internationale streektaalconferentie in
Waadhoeke op 22 september 2023

Redactie:
Mirjam Günther, Gunther De Vogelaer
& Anne-Sophie Ghyselen

De internationale streektaalconferentie van 22 september 2023 in Waadhoeke werd georganiseerd door de Stichting Nederlandse Dialecten (SND) en de gemeente Waadhoeke. We danken de Nederlandse Taalunie en de provincie Fryslân voor de financiële steun.

© Stichting Nederlandse Dialecten, Leiden 2025

ISBN 978-90-73869-17-2

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, internet of op welke wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten van de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Wie desondanks meent rechten te kunnen doen gelden, kan zich alsnog tot de uitgever richten.

Opmaak: Anne-Sophie Ghyselen

Een uitgave van de Stichting Nederlandse Dialecten

Inhoud

Voorwoord	7
<i>Gerard De Jong, Gunther De Vogelaer, Mirjam Günther-van der Meij & Lysbeth Jongbloed-Faber</i>	
Inleiding: Taallandschappen als onderwerp van studie	9
<i>Durk Gorter</i>	
Meertaligheid in beeld. Ik hoor je wel, maar ik zie je niet...	23
<i>Janke Singelsma & Jolanda Verhoef</i>	
Streektaal in het openbaar	41
<i>Renate Snoeijs</i>	
Dialect als aandachtstrekker. Brabants in de openbare ruimte	51
<i>Jos Swanenberg</i>	
LoCALL yn it klasselokaal. Taallânskippen as in middel om taalbewustwêzen te ferheegjen	71
<i>Sibrecht Veenstra</i>	
Frysk op 'e Dyk. De rol fan sichtberens yn it taalpromoasjebelied fan de Afûk	75
<i>Mirjam Vellinga</i>	
Gedicht Sigrid Kingma (met vertalingen in het Nederlands en Echts)	77

Voorwoord

Gerard De Jong¹, Gunther De Vogelaer², Mirjam Günther-van der Meij³ & Lysbeth Jongbloed-Faber⁴

Op 22 september 2023 vond in de gemeente Waadhoeke (provincie Fryslân) de jaarlijkse streektaalconferentie plaats van de Stichting Nederlandse Dialecten (SND). De conferentie had als thema ‘Streektaal in zicht: Zichtbaarheid van streektalen in de openbare ruimte’. SND wil met dit thema onder de aandacht brengen dat regionale talen, als talen die hoofdzakelijk in de gesproken communicatie worden gebruikt, in de openbare ruimte vaak naar de marge gedrukt worden, wat de druk op de talen alleen maar verhoogt. Gezien de voortrekkersrol van de provincie Fryslân in het zichtbaar maken van streektaal, past dit thema uitstekend bij de locatie. Binnen Fryslân is de gemeente Waadhoeke bovendien extra bijzonder omdat er naast Nederlands en Fries ook nog Franekers en Bildts worden gehoord, én gezien.

Enkele bijdragen aan de conferentie zijn nu opgenomen in deze bundel. Niet minder dan drie bijdragen documenteren de initiatieven rond zichtbaarheid in Fryslân. Zo bespreken Janke Singelsma en Jolanda Verhoef de inspanningen van het Lectoraat Meertaligheid en Geletterdheid van NHL Stenden Hogeschool op scholen en bibliotheken, waarbij niet alleen gewerkt wordt aan het zichtbaar maken van het Fries en de andere streektalen in Fryslân, maar ook aan migratietalen. Sibrecht Veenstra licht het LoCall-project toe, dat zich richtte op het integreren van taallandschappen in het onderwijs, en waarin veel scholen participeerden tussen 2019 en 2022. Mirjam Vellinga ten slotte bespreekt de rol van zichtbaarheid in het taalpromotiebeeld van de Afûk, de taalpromotieorganisatie in Fryslân. Uiteraard wordt er ook buiten Fryslân aan zichtbaarheid gewerkt. Bordjes met plaats- en straatnamen in de streektaal zijn bijvoorbeeld geen uitzondering meer. Dit soort initiatieven zijn evenwel slechts een eerste stap, en Renate Snoeijs van het Huus van de Taol beschrijft in haar

¹ Gemeente Waadhoeke.

² Universiteit Münster.

³ Lectoraat Meertaligheid & Geletterdheid, NHL Stenden Hogeschool.

⁴ Provincie Fryslân.

bijdrage op basis van haar ervaringen in Drenthe de hinderpalen op weg naar een consistent beleid. Jos Swanenberg vervolledigt het beeld met een perspectief uit het zuiden, over hoe het Brabants in de openbare ruimte de aandacht weet te trekken. Deze artikelen worden voorafgegaan door een wetenschappelijke beschouwing, waarvoor Durk Gorter, als specialist van ‘linguistic landscapes’ en de Friese taalsituatie, bereid werd gevonden.

De SND bedankt de Nederlandse Taalunie, de provincie Fryslân en de gemeente Waadhoeke van harte voor hun steun bij de organisatie van de streektaalconferentie, en wenst alle lezers veel leesplezier met deze bundel.

Inleiding: Taallandschappen als onderwerp van studie

Durk Gorter¹

1. Aanloop

De opschriften “molke” en “sûpe” op twee melkbussen maakten de Friese taal zichtbaar in de openbare ruimte. Deze opschriften vormden de indirecte aanleiding tot de bekende “Kneppelfreed” (“Knuppelvrijdag”) in Leeuwarden op 16 november 1951. Om die reden sieren de opschriften de omslag van het boek van Boomsma (2021) waarin hij deze gebeurtenis uitvoerig beschrijft als een belangrijk keerpunt in het taalbeleid voor het Fries. Het begon in augustus 1948, toen twee melktappers Friese teksten op hun bussen schilderden (Van der Ven, 2020). Een controleur van de Keuringsdienst van Waren bekeurde de melkventers want de woorden “melk” en “karnemelk” waren verplicht. Dit leidde tot een rechtszaak, en vervolgens de “slag op het Zailand” waar de politie met knuppels insloeg op de verzamelde menigte. Het ging via enkele tussenstappen, met onder andere een rechter die weigerde om het Fries te verstaan en zich vervolgens beledigd voelde door het daaropvolgende commentaar van twee Friese journalisten. De straatrellen werden breed uitgemeten in de landelijke pers omdat zoiets destijds zeer ongebruikelijk was. Hoewel het vandaag moeilijk voor te stellen is, raakte vervolgens de regering in Den Haag verontrust over mogelijk groeiend separatisme in Friesland. Dat bleek allemaal mee te vallen en uiteindelijk mondde het uit in een formeel Kabinetstandpunt (1953), en in de wetten op het Fries in het onderwijs (1955) en in het rechtsverkeer (1956). In de jaren daarna kreeg het officiële gebruik van het Fries amper nog politieke aandacht. Het verhaal van “molke en sûpe” toont aan dat het gebruik van enkele Friese opschriften in de openbare ruimte grote gevolgen had. Eigenlijk ging het hierbij om een stukje taallandschap.

1 Ikerbasque, Universidad del País Vasco.

Deze bundel is samengesteld op basis van de jaarlijkse streektaalconferentie onder het thema ‘Streektaal in zicht: Zichtbaarheid van streektaalen in de openbare ruimte’ (SND, 2023). De organisatoren stelden als vragen “Wat zijn de beste voorbeelden? Wat zijn de valkuilen? Wat leert wetenschappelijk onderzoek ons over nut en noodzaak van het vergroten van de zichtbaarheid van een kleine(re) taal? En wat brengt het teweeg?” Zoals de organisatoren stellen kan dit thema “met recht actueel genoemd ... worden” (SND, 2023). De auteurs proberen in de verschillende bijdragen antwoorden te geven op deze vragen.

In de afgelopen decennia heeft het wetenschappelijke onderzoek naar het geschreven gebruik van talen in de openbare ruimte een enorme vlucht genomen en het is bekend geworden als “Linguistic Landscape studies”. In de volgende paragraaf wordt een korte samenvatting van dat onderzoeksveld gegeven. In paragraaf 3 komen enkele centrale onderwerpen aan de orde die worden gerelateerd aan de bijdragen in deze bundel. In de laatste paragraaf staan enkele algemene afsluitende opmerkingen over het taallandschap en meertaligheid.

2. De studie van taallandschappen als terrein van onderzoek

Het is niet gemakkelijk om de vraag te beantwoorden “Wat is het taallandschap?” De term “landschap” heeft volgens het woordenboek een tweevoudige betekenis. Ten eerste, “de omgeving zoals de mens die waarneemt” en ten tweede, “schilderij van een landschap” (Van Dale, 2024). Dus, het begrip landschap verwijst zowel letterlijk naar een waargenomen omgeving, als naar een weergave ervan. Het taallandschap verwijst enerzijds letterlijk naar alle fysieke opschriften die we in een bepaald gebied zien. Anderzijds kunnen het de betekenissen zijn van het waar, wat, hoe en waarom van de opschriften. Bij de studie van taallandschappen is daarom niet alleen het direct zichtbare van belang, maar ook de interpretaties.

Sinds het begin van deze eeuw heeft de interdisciplinaire studie van taallandschappen wereldwijd de aandacht getrokken van talloze onderzoekers. Tegenwoordig omvatten taallandschapsstudies een scala aan theoretische benaderingen en diverse kwalitatieve en kwantitatieve onderzoeksmethoden. Hoewel het vakgebied diverse studies omvat, is er tegelijkertijd een herkenbaar corpus van publicaties met als kern de visuele representatie van taal in brede zin. Taallandschapsstudies hebben zich ontwikkeld tot een uniek onderzoeksgebied dat innovatieve inzichten biedt over een groot aantal kwesties die verband houden met talen in de openbare ruimte. Samengevat wijzen de onderzoeken op de complexiteit van taallandschappen, waarin talen op dynamische wijze worden gerepresenteerd. Dit omvat niet alleen geschreven taal, maar ook multimodale, semiotische, visuele en materiële aspecten van taal, en soms zelfs orale elementen.

Tegenwoordig heeft het specialisme een stevige plek op internationale conferenties op het gebied van toegepaste taalkunde, sociolinguïstiek en meertaligheid en sinds 2008 is er een jaarlijkse workshop. Er verschijnen talloze geredigeerde boeken, monografieën en speciale afleveringen van tijdschriften. Bovendien is er een eigen gespecialiseerd academisch tijdschrift dat vier keer per jaar verschijnt. Het aantal wetenschappelijke publicaties op het gebied van taallandschap is de afgelopen jaren exponentieel gegroeid. Voor de periode tot 2006 stelde Backhaus (2007) een lijst samen van 30 publicaties. Zeven jaar later presenteerde Troyer de Zotero Linguistic Landscape Bibliography met in totaal 287 publicaties. In mei 2024 is diezelfde bibliografie uitgegroeid tot ruim 1.500 publicaties (Troyer, 2024). Het lijkt een onmogelijke opdracht om een volledig en uitputtend overzicht te bieden van een dergelijk vakgebied, daarom presenteren Gorter en Cenoz (2024a) een panoramisch overzicht van een groot aantal studies op dit terrein. De studie van taallandschappen wordt ook steeds vaker opgenomen in universitaire cursussen en het taallandschap is een aantrekkelijk onderwerp voor een masterscriptie of een proefschrift. Daarom sluit deze SND-bundel goed aan bij de groeiende stroom publicaties en verschaft interessante aanvullingen op het thema taallandschappen.

3. Drie centrale onderzoeksthema's

De bijdragen aan deze bundel illustreren enkele van de centrale thema's in de bestudering van taallandschappen. De volgende kunnen worden genoemd: het belang van zichtbaarheid, de historisch dimensie, symbolisch taalgebruik en commodificatie, en de pedagogische toepassingen van taallandschap.

Het belang van zichtbaarheid

In ons geredigeerde boek over taallandschappen en minderheidstalen noemden we dat “being visible may be as important for minority languages as being heard” (Marten, Van Mensel, & Gorter, 2012: 1). Snoeiing stelt in haar bijdrage over het Drents de (on)zichtbaarheid centraal, ook noemt ze de link met hoorbaarheid. Haar beschrijving laat zien dat het Drents slechts beperkt zichtbaar is. De stimulering door het Huus van de Taol is daarbij belangrijk, want overheden, instellingen en particuliere personen nemen vooral een afwachtende houding aan. Opmerkelijk is bijvoorbeeld dat Marketing Drenthe geen gebruik maakt van het Drents en de bezoekers aan de provincie ook niet over de taal informeert.

In Gorter en Cenoz (2024a) hebben we een continuüm ontwikkeld van aanwezigheid en zichtbaarheid in openbare opschriften van minderheidstalen.

We pasten het toe op 24 contexten in verschillende plaatsen in de wereld, onder andere het Baskisch (“frequent”, door sterke ondersteuning en als co-officiële taal) en het Fries (“limited”, door het toe te staan en aan te bevelen). Als je het Drents op dat continuüm zou plaatsen dan zou die taal waarschijnlijk in de categorie “minimal or none” vallen, wat samengaat met een ideologie van uitsluiting (of verbieden). In die categorie vallen onder andere ook het Māori in Nieuw-Zeeland en het Latgallisch in Letland. Die laatste taal heeft de laatste jaren een iets grotere plek veroverd in de openbare ruimte. Marten kon in zijn eerste onderzoek nauwelijks Latgallisch vinden en noemde het onzichtbaar, tien jaar later waren de uitkomsten van hernieuwd onderzoek een stuk positiever en was er aanmerkelijk meer Latgallisch zichtbaar op opschriften en borden (Martena & Marten, 2021). Wellicht is er voor het Drents een soortgelijke ontwikkeling gaande. Immers, steeds meer gemeenten plaatsen tweetalige komborden bij de ingangen van de dorpen (RTV-Drenthe, 2024) en daar lijkt een positieve waardering voor te bestaan. Bij voorbeeld, Veenstra (2024) noemt in zijn column de plaatsnaamborden “een erbetoon aan onze roots en een belofte voor de toekomst”. Er lijkt geen sprake van een plaatsnamenstrijd zoals in de jaren tachtig van de vorige eeuw in Fryslân.

De historische dimensie en de link tussen offline en online

In het onderzoek naar taallandschappen speelt de historische dimensie een belangrijke rol. Opschriften in de openbare ruimte zijn vaak op verschillende momenten in de tijd geplaatst en hebben daardoor een zekere gelaagdheid. Oude en nieuwe opschriften en borden kunnen naast elkaar bestaan. De bijdrage van Vellinga aan deze bundel opent met een verwijzing naar (openbare) rechtsteksten uit de 15e eeuw toen het Fries nog een gangbare geschreven taal was. Als aanvulling op Vellinga’s bijdrage kunnen we het volgende opmerken. Pas met de (her)uitvinding van de Friese identiteit in de 19e eeuw ontstond er voorzichtig een beweging ter bevordering van Friestalige cultuur, met name literatuur.

In de jaren na de tweede wereldoorlog vond een opleving plaats van Friestalige culturele uitingen. De zichtbaarheid van het Fries was echter nauwelijks een punt van discussie. De melktappers die eerder werden genoemd, wilden met de Friese teksten slechts aan hun Friestalige dorpsgenoten duidelijk maken welke producten ze verkochten. Rond diezelfde tijd werden Friestalige namen gegeven aan de dorpen Nij Beets en De Tike en verschenen er tweetalige komborden bij de ingangen van onder andere Bolsward-Boalsert en Leeuwarden-Ljouwert. Na Kneppelfreed en de daaropvolgende wetgeving luwde de taalstrijd, voor zover

daar echt sprake van was geweest. Pas in de jaren zeventig en tachtig begon de provinciale overheid een meer systematisch taalbeleid te ontwikkelen. In dat beleid lag de nadruk op het formele recht om het (geschreven) Fries te gebruiken in het bestuurlijke verkeer. Typerend voor de manier van denken is de titel van een rapport uit 1983: “Fan geunst nei rjocht” (Van gunst naar recht). De nadruk lag op de keuze voor Fries of Nederlands en slechts in uitzonderingssituaties was de keuze mogelijk voor tegelijk Fries en Nederlands. Dat laatste werd denigrerend “dubbeltaligheid” genoemd. Eind jaren tachtig ontstond er in twee gemeenten een intensieve strijd over de invoering van eentalige Friese plaatsnamen. Er werd geen ruimte geboden om Fries en Nederlands beide tegelijk te gebruiken, bijvoorbeeld in databases of op bewegwijzering. Tweetaligheid was taboe, onder andere bij de Rijksoverheid, de ANWB en de PTT. Die instanties verzetten zich actief tegen het gebruik van Friese namen. Desondanks hebben een aantal gemeenten in de loop van de tijd besloten tot eentalige Friestalige plaatsnamen. De ontwikkelingen hebben geleid tot een bont patroon op de komborden in Fryslân. Tegenwoordig ziet men de volgende patronen in de namen van steden en dorpen: alleen Fries, alleen Nederlands, tweetalig met Fries boven of met Nederlands boven (Gorter, 2022). Het accent lag lange tijd op de namen van plaatsen, straten, meren, kanalen of gebouwen, terwijl de rest van de ‘geschreven omgeving’ nauwelijks aandacht kreeg. Pas sinds een jaar of tien zet de provincie Fryslân expliciet in op het stimuleren van de zichtbaarheid van het Fries in de openbare ruimte. In de onlangs afgesloten bestuursafpraak tussen het Rijk en de provincie Fryslân (BFTK, 2024) is die zichtbaarheid één van de vijf prioriteiten geworden (naast digitalisering, onderwijs en onderzoek, taaloverdracht en decentraal taalbeleid). Zoals blijkt uit de bijdragen aan deze bundel blijft de zichtbaarheid van streektaalen zoals het Brabants (zie de bijdrage van Swanenberg) en het Drents (zie de bijdrage van Snoeijs) achter bij die van het Fries (zie de bijdrage van Vellinga).

In zijn bijdrage over het Brabants wijst Swanenberg op het online gebruik van die taal en hij geeft enkele voorbeelden. Hij wijst op de band tussen fysieke en digitale interactie in ons dagelijks leven. Vellinga biedt in haar bijdrage over het Fries een interessant voorbeeld van een directe link tussen offline en online teksten. In het project Frysk op ‘e dyk wordt opgeroepen om foto’s te sturen van in het openbaar zichtbare Friestalige teksten. De foto’s worden vervolgens op sociale media geplaatst. Daardoor leidt dit initiatief tot een combinatie van online en offline taallandschappen. Het demonstreert dat opschriften niet alleen fysiek op een concrete plek aanwezig zijn, maar dat ze verbonden zijn met een bovenlokale online wereld. Dit is een algemener verschijnsel want op veel borden in de openbare ruimte staan tegenwoordig verwijzingen naar online informatie

op websites en sociale media (via URLs en QR-codes). De offline wereld raakt op die manier onlosmakelijk verbonden met de online wereld en mensen kunnen tegenwoordig voortdurend heen en weer bewegen van offline naar online en terug. In de analyse van taallandschappen is deze combinatie van online en offline ook een onderwerp van studie (Blommaert en Maly, 2019).

Symbolisch taalgebruik en commodificatie

In de studie van taallandschappen komt de commodificatie van taal geregeld terug. Dit is het proces waarbij een taal wordt verkocht als handelswaar. Dit gebeurt met name in teksten op producten zoals souvenirs of artikelen die bedoeld zijn om aan toeristen of andere geïnteresseerden te verkopen. Zo wordt een taal een handelsartikel omdat het product dan beter verkoopt. Uiteraard is het niet de taal zelf die wordt verkocht, maar het product, het etiket of een bord waarop de taal staat gedrukt. Gewoonlijk leidt dergelijk symbolisch gebruik tot een beperkte zichtbaarheid van een minderheidstaal (Marten et al., 2012). Soms wordt er geen economische waarde voor de minderheidstaal gecreëerd maar blijft het bij folkloristisch gebruik. De reden kan zijn om op een minimale manier aan de verlangens van taalactivisten tegemoet te komen door enkele losse opschriften, straatnamen of plaatsnamen te gebruiken. Taalcommodificatie bestaat uiteraard ook voor dominante talen, te denken valt vooral aan de populariteit van het Engels op allerlei commerciële opschriften.

De bijdragen in deze bundel maken duidelijk dat het belang van zichtbaarheid steeds meer wordt onderkend. De aandacht voor zichtbaarheid van streektaalen in de openbare ruimte is enorm toegenomen. Er bestaat echter wel de mogelijkheid dat het leidt tot commodificatie of louter symbolisch gebruik. In het Fries bestaat daarvoor de uitdrukking ‘geveltsje Frysk’. Dat wijst op het gebruik van een Friese naam of een enkel opschrift in het Fries op de gevel van een huis, een school of een instantie, maar waar binnenin dat gebouw niet of nauwelijks Fries wordt geschreven of gesproken. Met andere woorden, de vlag dekt niet de lading. Het Fries dient slechts als versiering, en verwordt van cultuurtaal tot symbooltaal, signaaltaal, belevingstaal, en vitrinetaal tegelijk (Jensma, 2022). Aan dat geveltsje Frysk zitten twee kanten. Meestal wordt het etiket opgeplakt als een reden om dan maar helemaal geen Fries te gebruiken. Voor voorstanders van het Fries is een enkel woord of een slogan te weinig en wordt het Fries niet serieus genoeg genomen en voor tegenstanders is de Friese taal alleen maar lastig en staat economische of culturele ontwikkeling in de weg. De Vries (2023) benoemt het een paradox bij de viering van Leeuwarden als Culturele Hoofdstad van Europa in 2018 onder de Friese slogan “Iepen Mienskip”

(open gemeenschap). In de aanloopfase van dat grootschalige project waren er onder andere tweetalige nieuwsbrieven, maar al snel voerde eentalig Nederlands (met hier en daar wat Engels) de boventoon. Het Fries werd gemarginaliseerd tot een klein onderdeel en ondergedompeld in taaldiversiteit en meertaligheid. Het vervolgproject op de culturele hoofdstad, Arcadia, stelt de vraag centraal “Wat wil je nalaten aan je kinderen en kleinkinderen?” (Arcadia, 2024), maar blijkbaar hoort het Fries daar niet bij. De namen van de activiteiten en de website zijn goede voorbeelden van geveltsje Frysk. Zelden wordt symbolisch gebruik van het Fries gezien als een opstap in een proces om het Fries op grotere schaal te gebruiken, niettegenstaande uitspraken over gelijkwaardigheid van Nederlands en Fries. Daardoor wordt het label door zowel voorstanders als tegenstanders gebruikt om verder gebruik van het Fries tegen te gaan.

In de marketingwereld speelt authenticiteit een belangrijke rol. Bij massaproducten die aan toeristen worden verkocht, kan taal een kenmerk zijn van zowel authenticiteit als erfgoed. Taal wordt dan op een authentieke manier gepresenteerd aan mensen die de taal niet spreken. Tegelijkertijd suggereert dit dat de sprekers van die taal hun culturele identiteit moeten bewaren. Symbolisch gebruik van taal kan ook voorkomen om een gebied of stad te promoten als merk («branding») en daarmee toeristen aan te trekken. Cunningham en King (2021) beschrijven bijvoorbeeld hoe het gebruik van Māori op een luchthaven in Nieuw-Zeeland vooral gericht was op toeristen. In dergelijke gevallen is de aanwezigheid van de minderheidstaal in de publieke ruimte een manier om authenticiteit uit te stralen en toeristen of klanten te lokken. Dit idee om authenticiteit te simuleren kan echter leiden tot vercommercialisering van de taal.

Decoratief of symbolisch gebruik van een minderheidstaal kan ook leiden tot slechts oppervlakkige erkenning. In een studie over het Sámi in Finland betoogt Salo (2012) dat het vergroten van de zichtbaarheid van de taal in het kader van toerisme of populaire cultuur zowel positieve als negatieve gevolgen heeft. Een positief effect kan zijn dat de taal erkend wordt als een levende taal in de moderne wereld. Dit kan helpen om de delegitimatie van de Sámi-cultuur als antimodern tegen te gaan. Aan de andere kant kan louter decoratief gebruik leiden tot een afname van het functionele gebruik van de taal, omdat deze dan tot folklore verwordt. Salo stelt dat beide processen tegelijkertijd kunnen plaatsvinden. Louter symbolisch of emblematisch gebruik kan ertoe leiden dat een minderheidstaal wordt buitengesloten in plaats van te worden bevorderd. De taal krijgt dan de rol van museumstuk en raakt los van haar hedendaagse functies. Daartegenover kan men beargumenteren dat zelfs minimaal gebruik in moderne contexten de waarde van de taal kan vergroten. De voordelen van symbolisch

gebruik of vercommercialisering zijn voor sprekers van minderheidstalen echter ambigu. Het is de vraag of louter symbolisch gebruik van een minderheidstaal bijdraagt aan versterking van de taalvitaliteit. Voor taalactivisten kan dit een dilemma opleveren, aangezien ze geconfronteerd worden met een tegenstrijdige situatie. Enerzijds willen ze de taal promoten en zichtbaar maken, anderzijds willen ze voorkomen dat de taal verwordt tot een folkloristische curiositeit.

In zijn bijdrage beschrijft Swanenberg het gebruik van Brabants in de openbare ruimte en benoemt vooral de functie van aandachtstrekker. De verschillende varianten van het Brabants trekken niet alleen de aandacht maar kunnen ook mensen verbinden, vertrouwen wekken, gastvrijheid uitstralen of appelleren aan de bourgondische identiteit. Overheden en bedrijven maken op deze manier gebruik van dialect. Swanenberg benadrukt dat de communicatieve en culturele functies van opschriften in het dialect hand in hand gaan. Ontelbare korte Brabantse teksten zijn verkrijgbaar op een breed scala aan producten, van T-shirts, hoodies en andere kledingstukken tot tassen, rugzakken, mokken, thermosbekers, drinkflessen, kookschorten, knuffels, magneten, kussenslopen, muismatjes en broodtrommels (Spreadshirt, 2024). In tegenstelling tot het Brabants, dat vooral een regionale identiteit uitstraalt, kun je constateren dat in de openbare ruimte in Brabant, net als in de rest van Nederland het Engels aanzienlijk dominanter is. Het Engels associeert de producten waaraan het wordt toegevoegd met sociaal prestige, globalisering en mobiliteit. Daarom wordt het Engels steeds vaker gebruikt als handelswaar en creëert op die manier toegevoegde economische waarde.

Pedagogische toepassingen van het taallandschap

Taallandschappen kunnen een waardevol instrument zijn voor onderwijs. In deze bundel belichten twee bijdragen de context van het onderwijs. Singelsma en Verhoef geven een gedetailleerd beeld van taalgebruik in scholen en bibliotheken. Veenstra beschrijft het project LoCALL (Local Linguistic Landscapes for Global Language Education in the School Context), dat zich richt op het integreren van taallandschappen in het onderwijs.

Het taallandschap biedt talloze mogelijkheden voor taalverwerving en het leren over talen. Leerlingen kunnen in de klas kennismaken met authentieke taalvormen die ze in hun omgeving tegenkomen. Zoals de bijdragen van Singelsma en Verhoef, en Veenstra duidelijk maken, kunnen onderwijs en openbare ruimte met elkaar verbonden worden. Wat in de klas wordt geleerd, kan worden versterkt door blootstelling aan taalgebruik in de buitenschoolse omgeving. Taallandschappen bieden een unieke kans om het klaslokaal te

verbinden met echt taalgebruik in de samenleving. Leerlingen kunnen de taal die ze in de klas leren, terugzien en oefenen in hun directe omgeving. Dit kan hen helpen om de taal beter te begrijpen en te gebruiken. Leerlingen kunnen hun taalvaardigheid ontwikkelen door het contact met authentieke taal in verschillende vormen, zoals teksten op borden, reclame-uitingen en in de interactie met anderen. Daarmee kunnen ze ook hun taalbewustzijn vergroten waarbij leerlingen leren over de diversiteit van talen en de rol van taal in de samenleving. Tegelijk kunnen ze multimodale vaardigheden ontwikkelen omdat leerlingen leren omgaan met verschillende vormen van taalgebruik, zoals geschreven en gesproken taal, maar ook met beelden en symbolen. Ook kunnen ze een grotere pragmatische competentie verwerven omdat leerlingen leren hoe ze taal in realistische situaties kunnen gebruiken. Het leren van een taal kan overal en altijd. In gebieden waar talen zoals Fries, Drents of Brabants weinig zichtbaar zijn in de openbare ruimte, kunnen docenten creatieve oplossingen bedenken. Via internet of met behulp van beeldbewerkingsprogramma's kunnen ze bijvoorbeeld contexten creëren waarin leerlingen de gewenste taal tegenkomen op borden of in advertenties. Het is belangrijk dat docenten en leerlingen zich bewust worden van de leermogelijkheden die taallandschappen bieden. Door oog te hebben voor taalgebruik in de omgeving, kunnen zij deze kansen optimaal benutten om taalonderwijs te verrijken en taalvaardigheid te bevorderen. Bovendien kan het een rol spelen bij het bevorderen van kritische denkvermogen. Het taallandschap kan een waardevolle aanvulling zijn op traditioneel taalonderwijs waar taal vaak op een geïsoleerde manier wordt geleerd. Door taallandschappen te integreren in het curriculum, kunnen docenten leerlingen een rijkere en meer authentieke leeromgeving bieden. Dit helpt leerlingen om hun taalvaardigheid te ontwikkelen en hun taalbewustzijn te vergroten. Wanneer leerlingen zelf taallandschappen gaan onderzoeken, leren ze kritisch na te denken over hoe talen in de samenleving worden gebruikt. Zoals gezegd, deze voordelen zijn ook van toepassing op het leren van talen zoals het Fries, Drents of Brabants. Taallandschappen in het onderwijs hebben een groot potentieel om taalverwerving, taalbewustzijn en kritische reflectie te bevorderen. Bewuste waarneming is daarbij essentieel, want een taal leren terwijl je over straat loopt, gaat niet vanzelf. Leerlingen moeten bewust worden gemaakt van de taalomgeving om hen heen en kritisch leren kijken. Anders lopen ze het risico om de rijke taal informatie in hun omgeving te missen. Voor studenten die een opdracht over taallandschappen uitvoeren, kan dit hun blik op de wereld voorgoed veranderen. Zo vertelde een van onze masterstudenten dat de ervaring van het lopen door een winkelstraat compleet anders was geworden na het uitvoeren van een dergelijke opdracht enkele jaren eerder (Gorter & Cenoz, 2024b).

4. Besluit

Ondanks de toenemende erkenning van het belang van meertaligheid, zijn er nog steeds mensen die zich verzetten tegen het gebruik van talen zoals het Fries, Drents en Brabants. Deze tegenstanders komen op verschillende manieren naar voren. Dat kan zijn door directe tegenstand van sommige mensen die hun onvrede openlijk uiten. Het kan ook gaan om subtiele tegenstand zoals mensen die hun onvrede uiten door, bijvoorbeeld te beweren dat het leren van een minderheidstaal tijdverspilling is of dat het ten koste gaat van het leren van het Nederlands.

In een recente survey van de Europese Commissie werd onder andere de stelling voorgelegd of minderheidstalen en regionale talen moeten worden beschermd. Gemiddeld was 84% van de respondenten het eens met deze stelling. Die uitslag toont aan dat er in de meeste EU-landen een breed draagvlak is voor de bescherming van minderheidstalen of regionale talen. Malta, waar het Maltees een minderheidstaal is, kwam als hoogste uit de bus met 97%. Opvallend is dat Nederland met 75% een van de laagste scores behaalde (European Commission, 2024). Deze lage score kan worden verklaard door de sterke ideologie van eentaligheid die in Nederland heerst. Het Nederlands wordt vaak gezien als de normale of vanzelfsprekende taal, terwijl andere talen zoals het Fries, Drents, Brabants, de talen van immigranten of vluchtelingen «onnodig» of «vreemd» worden beschouwd. Er zijn echter ook uitzonderingen. Duits, Frans en Engels worden over het algemeen niet als bedreigend gezien, en het beheersingsniveau van Engels in Nederland is zelfs bovengemiddeld hoog. Het Engels veroverd een steeds grotere plaats in de Nederlandse samenleving. Degenen die talen zoals het Fries, het Drents, het Brabants of andere talen willen stimuleren zal het tot nadenken moeten stemmen dat de publieke opinie in Nederland één van de meest negatieve van Europa is. Verder bestaat er een sterke neiging om «dubbeltaligheid» af te wijzen. Men kan beluisteren dat het gebruik van twee talen overeenkomt met het idee van communicerende vaten. De ene taal verdringt de andere taal en dan is er niet voldoende plaats voor twee talen. Dergelijke ideeën zijn gebaseerd op een ideologie van eentaligheid.

De studie van taallandschappen biedt een nieuw perspectief op taal in de samenleving. Door te focussen op taalkeuzes, hiërarchieën van talen, contactfenomenen, regelgeving en aspecten van taalvaardigheid, kunnen we de complexe dynamiek van meertaligheid beter begrijpen.

De COVID-19-pandemie heeft aangetoond hoe plotseling taallandschappen kunnen veranderen. Tijdens de lockdown verloor bewegwijzering op veel plaatsen haar relevantie, terwijl er kort daarna, bijna van de

ene dag op de andere, winkelstraten en andere openbare ruimtes getransformeerd werden en een groot aantal nieuwe borden met betrekking tot de pandemie werd geplaatst. Het ging om teksten die attenderen op afstand houden, instructies voor het gebruik van desinfectiemiddelen, de verplichting om een masker te dragen, QR-codes voor het scannen van menu's of handgeschreven teksten. De plotselinge veranderingen leidden tot innovatieve taallandschapsstudies, die nieuwe betekenissen in de opschriften hebben blootgelegd (Hopkins & Van der Hoven, 2022; Hua, 2020; Marshall, 2021).

Reclame en marketing zijn alomtegenwoordig in onze samenleving. Merkmamen en advertenties zijn overal te zien, en geschreven taal speelt een belangrijke rol in deze multimodale boodschappen. We leven in visuele tijden en het is moeilijk om door een winkelstraat te lopen zonder het overvloedige gebruik van commerciële bewegwijzering op te merken. Geschreven taal is een belangrijk onderdeel van deze multimodale boodschappen.

Taallandschappen kunnen ons informeren over onderliggende ideeën, ideologieën, conflicten en de machtsstrijd tussen belanghebbenden. De afwezigheid van bepaalde talen kan net zozeer betekenisvol zijn als de aanwezigheid van andere talen.

Het gebruik van meerdere talen in opschriften kan bijdragen aan de taalkundige diversiteit van een samenleving en borden kunnen de identiteit van specifieke sociale groepen weergeven. De ontwikkelingen illustreren een jong en heterogeen vakgebied, dat een herkenbaar oeuvre vormt met aandacht voor de visuele representatie van taal in brede zin. Taallandschapsstudies zijn een relatief nieuw vakgebied, maar ze hebben al een belangrijke bijdrage geleverd aan onze kennis over de relatie tussen taal en samenleving. Hopelijk heeft deze inleiding voldoende aanleiding gegeven om de nieuwsgierigheid van de lezer te prikkelen, die nu meer wil weten over de inhoud van de rest van deze bundel.

Referenties

- Arcadia (2024). Website: <https://arcadia.frl/over/dit-is-arcadia/> (Geraadpleegd 12 mei 2024).
- Backhaus, P. (2007). *Linguistic Landscapes: A Comparative Study of Urban Multilingualism in Tokyo*. Clevedon: Multilingual Matters.
- BF TK (2024). *Bestjoersôfspraak Fryske Taal en Kultuer*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en Leeuwarden Provincie Fryslân.
- <https://www.fryslan.frl/bestjoersofspraak-fryske-taal-en-kultuer> (geraadpleegd 12 mei 2024).

- Blommaert, J. & Maly, I. (2019). *Invisible lines in the online-offline linguistic landscape*. Tilburg University: Tilburg Papers in Culture Studies (No. 223). <https://research.tilburguniversity.edu/en/publications/invisible-lines-in-the-online-offline-linguistic-landscape>
- Boomsma, P. (2021). *Kneppelfreed 2021 – Ferline en takomst fan de Fryske taal*. Grou: Uitgeverij Louise.
- Cunningham, U. & King, J. (2021). Information, education, and language policy in the linguistic landscape of an international airport in New Zealand. In: G. Niedt & C. Seals (red). *Linguistic Landscapes beyond the Language Classroom*. New York: Bloomsbury, 97–115.
- De Vries, G. (2023). *Het wonder van 2018. Terugblik op Leeuwarden-Fryslân Culturele Hoofdstad van Europa*. Gorredijk: Uitgeverij Noordboek.
- European Commission (2024). *Europeans and their languages*. Brussels: Special Eurobarometer 540. <https://europa.eu/eurobarometer/> (accessed 20 May 2024).
- Gorter, D. (2022). Names in the Frisian linguistic landscape. *From West to North Frisia: A Journey along the North Sea Coast. Frisian studies in honour of Jarich Hoekstra* (Nowele Supplement Series 33). Amsterdam: John Benjamins, 119–132.
- Gorter, D. & Cenoz, J. (2024a). *A panorama of linguistic landscape studies*. Bristol: Multilingual Matters.
- Gorter, D. & Cenoz, J. (2024b). Education. In: R. Blackwood, S. Tufi, S. & W. Amos (red). *The Bloomsbury Handbook of Linguistic Landscapes*. London: Bloomsbury Publishing, 171–186.
- Hopkyns, S. & Van den Hoven, M. (2022). Linguistic diversity and inclusion in Abu Dhabi's linguistic landscape during the COVID-19 period. *Multilingua* 41 (2), 201–232. <https://doi.org/10.1515/multi-2020-0187>
- Hua, Z. (2020). *Urban public signs during a pandemic*. Blog-post on viral discourse. See <https://viraldiscourse.com/2020/06/07/urban-public-signs-during-a-pandemic/> (accessed 10 October 2021).
- Jensma, G. (2022). *Exit Fryslân: Plaats, taal en verbeelding in Friesland (1800–2022)*. Gorredijk: Uitgeverij Noordboek.
- Marshall, S. (2021). Navigating COVID-19 linguistic landscapes in Vancouver's North Shore: Official signs, grassroots literacy artefacts, monolingualism, and discursive convergence. *International Journal of Multilingualism* 20, 189–213. <https://doi.org/10.1080/14790718.2020.1849225>
- Marten, H.F., Van Mensel, L. & Gorter, D. (2012). Studying minority languages in the linguistic landscape. In D. Gorter, H.F. Marten & L. Van Mensel (red). *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1–18.
- Martena, S. & Marten, H.F. (2021). Latgalian functions, discourses and education a decade later: Is the glass half-full or half-empty? Paper gepresenteerd op XVIII ICML Bilbao, 24–26 maart 2021.
- RTV-Drenthe (2024). Drentse plaatsnaamborden: ook Midden-Drenthe overstag (website 3 maart 2024). <https://www.rtvdrenthe.nl/nieuws/16323822/steeds-meer-animo-voor-drentse-plaatsnaamborden-ook-midden-drenthe-overstag> (geraadpleegd 12 mei 2024).
- Salo, H. (2012). Using linguistic landscape to examine the visibility of Sámi languages in the North Calotte. In: D. Gorter, H.F. Marten & L. Van Mensel (red). *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 243–260.
- SND (2023). Zichtbaarheid centraal op Streektaalconferentie 2023. <https://nederlandsedialecten.org/2023/08/31/programma-streektaalconferentie-22-september-2023/> (geraadpleegd 12 mei 2024).
- Spreadshirt (2024). Brabantse tekst. <https://www.spreadshirt.nl/shop/huis-wonen/muismatjes/brabantse+tekst/> (geraadpleegd 12 mei 2024).
- Troyer, R.A. (2024). *Linguistic Landscape Bibliography*. https://www.zotero.org/groups/216092/linguistic_landscape_bibliography (geraadpleegd 15 mei 2024)
- Van Dale (2024). Lemma Landschap. <https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/landschap> (geraadpleegd 12 mei 2024).
- Van der Ven, L. (2020) Molkfabryk. <https://aldeboarn.frl/wandelroute/molkfabryk/> (geraadpleegd 12 mei 2024).
- Veenstra, J. (2024). Drentstalige plaatsnaamborden. Op Metro website: www.metronieuws.nl/lezerscolumn/2024/03/lezerscolumn-drenthe-drentstalige-plaatsnaamborden/ (geraadpleegd 12 mei 2024).
- Wurkgroep (1983) «*Fan Geunst Nei Rjocht*» (*einrapport fan de wurkgroep Frysk yn it Offisjele Ferkear*). Ljouwert: Provinsjaal Bestjoer fan Fryslân.

Meertaligheid in beeld

Ik hoor je wel, maar ik zie je niet...

Janke Singelsma & Jolanda Verhoef¹

1. Inleiding

Wie in Fryslân een willekeurige school of bibliotheek binnenstapt en om zich heen kijkt, zal zich meestal niet gelijk in Fryslân wanen. Vaak is vooral het Nederlands duidelijk zichtbaar en moet er voor de andere talen nog eens extra goed worden gekeken. Toch is Fryslân een mooi voorbeeld van een provincie waar verschillende moedertalen in het dagelijks leven een belangrijke rol spelen. Naast het Fries als tweede rijkstaal zijn er ook het Bildts, het Stellingwerfs, het Hylpers, het Stadsfries, de streektaalen van de eilanden en de migrantentalen te vinden. Deze talen worden in meer of mindere mate gehoord, maar nog weinig gezien. Jammer, want juist het zichtbaar maken van deze talen geeft aan leerlingen, ouders en bezoekers van scholen en bibliotheken een duidelijk teken van waardering, herkenning en gastvrijheid. Het geeft aan dat de talen gelijkwaardig, waardevol en belangrijk zijn. Het stimuleert daarmee om trots te zijn op de eigen taal en culturele achtergrond en zorgt voor meer zelfvertrouwen en respect voor andere talen en culturen.

Het Lectoraat Meertaligheid en Geletterdheid van NHL Stenden Hogeschool doet onderzoek naar Fries en meertaligheid en werkt hierbij nauw samen met scholen en bibliotheken. In deze bijdrage beschrijven we hoe we samen met hen vanuit bewustwording werken aan het zichtbaar maken van de aanwezige (streek)tal en hoe dit 'zichtbaar maken' een onderdeel is in de trainingen en de projecten met scholen.

¹ Lectoraat Meertaligheid & Geletterdheid, NHL Stenden Hogeschool.

2. Samenwerking bibliotheken

Training Frysk en meartaligens

De Friese bibliotheken hebben in hun taalbeleid duidelijke ambities over meertaligheid beschreven. Eén daarvan is dat ze een organisatie willen zijn waar medewerkers deskundig zijn op het gebied van meertaligheid en in staat zijn die toe te passen. Dit is ook de reden dat het Lectoraat Meertaligheid en Geletterdheid trainingen verzorgt voor medewerkers van de bibliotheken, zoals leesconsulenten Boekstart en de Bibliotheek op school (dBos), frontofficemedewerkers en ook marketing- en communicatiemedewerkers. Deze trainingen beginnen met bewustwording van meertaligheid, vervolgens wordt aandacht besteed aan kennis en inzichten, aan activiteiten om meertaligheid te stimuleren en tot slot komt de overdracht aan bod. Tijdens de training wordt de deelnemers gevraagd om de eigen praktijk eens door een meertalige bril te bekijken. Vaak komen de deelnemers al snel tot het inzicht dat de totale aanpak niet hoeft te veranderen om Fries en meertaligheid een plek te geven, maar dat een kleine verandering al een groot effect kan hebben.

Eén van de eerste opdrachten in het kader van bewustwording gaat over de zichtbaarheid van de (streek)talen. Een groot aantal cursisten, bijna 40%, gaf in de voormeting aan dat het duidelijk te zien was in de bibliotheek dat de thuistalen gewaardeerd worden. De opdracht is vervolgens dat de cursisten een klantenreis door de eigen bibliotheekvestiging maken en meertalige voorbeelden in de vorm van bordjes, posters e.d. fotograferen. De mooiste drie voorbeelden worden op de tweede trainingsdag gepresenteerd. Opvallend is dat tijdens deze presentatie al de bewustwording ontstaat dat de zichtbaarheid van de verschillende thuistalen veel minder is dan aanvankelijk gedacht. Zo ontstond de vraag waarom er 'Friese romans' op de bordjes in de bibliotheek staat en geen 'Fryske romans' en waarom klanten alleen in het Nederlands welkom worden geheten, terwijl dat net zo goed in het Fries of Stellingwerfs kan. Het Friese *wolkom* ('welkom') op de muur in de bibliotheek van de Westereen wordt als zeer positief ervaren evenals een Fries liedje op het raam van de bibliotheek in Dokkum over 'It Dokkumer lokaeltsje' (een lokale spoorlijn). Na deze presentatie worden door de deelnemers gezamenlijk ideeën gegenereerd om zichtbaar beter uit te stralen dat iedereen welkom is, ongeacht de taal die hij of zij spreekt. De plannen hiervoor zijn te verdelen in drie categorieën:

- Zichtbaarheid in de inrichting, bijv. een 'welkomstbord' bij de ingang, die bezoekers in vele talen welkom heet, het zichtbaar maken van de talen van

de regio en een meertalige boekenkast als eyecatcher of posters in diverse talen;

- Digitale zichtbaarheid, bijv. meertalige communicatie op de website, videoscherm met uitleg in diverse talen of podcasts en filmpjes over meertaligheid voor ouders, pedagogisch medewerkers en docenten;
- Zichtbaarheid van de talen van de medewerkers, bijv. buttons voor de medewerkers met daarop de talen die hij/zij spreekt en een bordje 'Praat mar Frysk' op de balie.

De ideeën vanuit de cursus worden gedeeld met FERS, de ondersteuningsorganisatie van de Friese bibliotheken. Deze zorgt namelijk voor samenwerking en verbinding tussen de verschillende bibliothekenkoepels en monitoring van het verandertraject. Op deze manier kan FERS een bijdrage leveren aan het realiseren van de ideeën. Hoewel het taalbeleidplan aan de basis moet liggen van diverse producten en diensten zijn er ook acties die op korte termijn opgepakt kunnen worden. Een gezamenlijk 'Welkomstbord' voor bij de ingang staat inmiddels bij veel bibliotheken. Ook is de internationale Dag van de Moedertaal voor verschillende bibliotheken een reden om deze moedertalen in de bibliotheek zichtbaar te maken (Figuur 1).

Nu het Fries en de meertaligheid na de trainingen een duidelijker plek in het beleid van de bibliotheken krijgen en er meer samenwerking ontstaat, zijn er in diverse bibliotheken initiatieven gestart om de zichtbaarheid te verbeteren.

Figuur 1: Een wand met kaartjes van bezoekers waarop het lievelingswoord in de moedertaal geschreven staat in dBieb in Leeuwarden.

In de bibliotheek van Sint Annaparochie heeft het Bildts een duidelijke zichtbare plek. Er is vanuit de bibliotheek een stevige samenwerking met Stichting Bildts Aigene, die als ambitie heeft 't Hoeden en noeden fan de Bildtse taal, kultuur en history en dut aktyf sichtber make'. Gelijk bij binnenkomst geeft een banner met opschrift (Figuur 2) aan dat hier Bildts gesproken kan worden. Het bord van de voormalige gemeente 'Het Bildt' (Figuur 3) springt ook gelijk in het oog. In de bibliotheekzaal staat een vitrinekast met Bildtse boeken, zijn er tegels met mooie Bildtse spreuken te zien en wordt middels een poster aangegeven waar het Bildts en het digibildts kan worden geleerd. De samenwerking heeft tot gevolg dat de Bildtse taalcursussen in de bibliotheek worden gegeven, de werkgroep van Bildts Aigene hier regelmatig aan het werk is en het Bildts in de bibliotheek een breed draagvlak heeft.

3. Samenwerking scholen

Inspirerend Meertalig Onderwijs

De provincie Fryslân streeft ernaar om alle kinderen in Fryslân, van peuter tot promovendus, de kans te geven om de Friese taal te leren. Met het project Taalplan Frysk 2030 streeft de provincie er daarom naar om Fries een vaste plek te geven in het onderwijs. Scholen worden geholpen met begeleiding, scholing en materiaal om het niveau Fries te verbeteren. Eén van de projecten om scholen te ondersteunen is Inspirerend Meertalig Onderwijs (IMO). Dit is een samenwerkingsverband tussen het Lectoraat Meertaligheid en Geletterdheid en onderwijsbegeleidingsdienst Cedin. IMO werkt samen met scholen aan het ontwikkelen én implementeren van inspirerende werkwijzen en materialen, met Fries als centraal uitgangspunt. Het is in eerste instantie bedoeld voor de onderwijspraktijk, dus voor leerkrachten en taalcoördinatoren die op zoek zijn naar inspirerende activiteiten rondom meertaligheid, en specifiek het Fries. Binnen IMO zijn voor scholen verschillende routes mogelijk om te komen tot goed talenbewust onderwijs met het accent op het leren en gebruiken van het Fries. Afhankelijk van de visie van de school wordt één van de volgende routes gekozen:

- Ik werk aan Fries en Meertaligheid op de creatieve middag;
- Ik werk aan Fries en Meertaligheid in projectweken;

Figuur 2: Een banner bij de ingang van de bibliotheek van Sint Anne.

Figuur 3: Het bord van de oude gemeente 'Het Bildt'.

- Ik werk aan Fries en Meertaligheid in de andere schoolvakken;
- Ik werk aan Fries en Meertaligheid gekoppeld aan taaldomeinen;
- Ik wil een training over een van de IMO-projecten en didactieken.

Steeds meer scholen realiseren zich dat het taalonderwijs op zijn minst gedeeltelijk een integraal onderdeel zou moeten vormen van 'de andere vakken'. De taal is een middel om te communiceren (bijv. tijdens het samenwerken), om van te genieten (bijv. bij het klassikaal voorlezen), om de creativiteit van leerlingen te bevorderen (bijv. bij het schrijven van gedichten) en natuurlijk om (samen) kennis te construeren (bijv. bij wereldoriëntatie). IMO is een samenhangend pakket van activiteiten waarbij op inspirerende wijze alle taaldomeinen worden verbonden aan 'andere' doelen van het onderwijs.

IMO hanteert drie sleutelprincipes die met elkaar zijn verbonden. Allemaal zijn ze gericht op het bevorderen van actief leren en betrokkenheid van leerlingen:

Sleutelprincipe 1 - Meertalig perspectief

De thuistaal wordt ingezet om talen te leren en om de kennis te vergroten. In Fryslân bestaat de meertalige context uit het Fries en het Nederlands, maar ook uit andere regionale varianten (denk aan het Bildts) en andere thuishalen van kinderen (van Arabisch tot Frans en van Engels tot Tigrinya). Al deze talen die de kinderen meebrengen vormen een bron van leren en zijn richtinggevend in de manier waarop het taalonderwijs wordt vormgegeven.

Sleutelprincipe 2 - Dialogische interactie en cultureel leren

Met elkaar praten, denken en leren in een betekenisvolle omgeving staat centraal. Leren vindt altijd plaats in interactie tussen leraar en kinderen (klassikale interactie) of tussen kinderen onderling (samenwerkend leren). Het is daarom van belang om ruimte te geven aan interactie in de klas. Met name de dialogische interactie draagt bij aan het leren over allerlei onderwerpen, aan taalvaardigheidsontwikkeling en aan het experimenteren met taal als uiting van een creatief proces. Alle projecten en activiteiten van IMO zijn erop gericht een voor kinderen betekenisvolle en functionele context te bieden, waarin ze uitgedaagd en gestimuleerd worden om hun taalvaardigheid, zowel schriftelijk als mondeling, verder te ontwikkelen.

Sleutelprincipe 3 - Onderzoekend leren

Onderzoekend leren is een werkwijze waarbij kinderen actief betrokken zijn bij het ontdekken en verkennen van nieuwe kennis en inzichten. Het bevordert nieuwsgierigheid, creativiteit en probleemoplossend vermogen bij kinderen. Het

is een interactief proces waarbij de leraar fungeert als begeleider en facilitator, en waarbij de kinderen zelf actief betrokken zijn bij het construeren van hun eigen kennis.

Enkele IMO-projecten in de spotlight

Hieronder worden een aantal projecten van Inspirerend Meertalig Onderwijs beschreven. Alle projecten met de bijbehorende materialen zijn op de website van IMO te vinden (<https://www.inspirerendmeertaligonderwijs.nl/?lang=nl>).

Besjoch it Mar!

Besjoch it mar! ('Bekijk het maar!') is bedoeld voor de bovenbouw van het PO en de onderbouw van het VO. Alle Friese kerndoelen komen in dit project aan bod, maar de nadruk ligt op kijken en praten. *Besjoch it mar!* begint met een digitale verhalenfoto die de kinderen in groepjes van drie één minuut in stilte bekijken en onderzoeken. Het is niet zomaar een foto: het is een foto die op verschillende manieren geïnterpreteerd kan worden. Daarna stappen de kinderen als het ware in de foto en vertellen met hulp van de verbeeldingsvragen hun verhaal aan elkaar en via een vlog aan de groep. Tot slot presenteren de groepjes aan elkaar de vlogs. Bij *Besjoch it mar!* krijgen door de perspectiefwisselingen en de vlogs niet alleen de Friese taal en cultuur aandacht, maar ook zaken als burgerschap en digitale geletterdheid. Leren door te doen en te experimenteren en zo digitaal, sociaal en Fries vaardiger worden.

Taal yn Byld

Taal yn Byld ('Taal in beeld') draait om het waarderen van de eigen en andermans moedertaal. Het project is bedoeld voor de midden- en bovenbouw van het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs. In de klas worden de kinderen eerst georiënteerd op het begrip moedertaal en hoe mooi en hoe betekenisvol taal kan zijn. Daarna gaan de kinderen naar huis met de opdracht om met hulp van een interviewblad hun ouders te bevragen over mooie zinnen, spreuken, gezegdes en versregels uit hun eigen moedertaal. Deze moedertaal kan Fries, Nederlands, Arabisch, Hebreeuws of een andere (regionale) taal of dialect zijn. Een belangrijk aspect in het interview is de vraag waarom de zin zo mooi of betekenisvol is voor de ouders.

De mooie uitspraken en zinnen, oftewel de taalschatten, worden vervolgens in de klas bewonderd en besproken en er worden vertalingen in het Fries en Nederlands bij gemaakt. Tot slot worden de ouders op school uitgenodigd om samen met de kinderen de zinnen op een creatieve manier op posters in beeld te brengen (Figuur 4). Door de talige en culturele diversiteit middels deze posters

een zichtbare plaats te geven in de klas, in het schoolgebouw, of zelfs in de wijk, komen gesprekken op gang over wat moedertaal werkelijk betekent (Figuur 5). Hierdoor wordt de verbinding tussen school, kinderen en ouders versterkt (Singelsma & Duarte, 2022). Het plezier in ta(a)len staat voorop. Daarnaast vindt er bewustwording plaats. Aandacht voor en waardering voor thuistalen is essentieel voor het welzijn van leerlingen en de ontwikkeling van hun identiteit, die beide van invloed zijn op hun (taal)verwerving (Agirdag, 2016). Door *Taal yn Byld* ontdekken kinderen bijvoorbeeld dat sommige talen heel andere tekens hebben dan het ABC of ze zien dat een klasgenoot met Marokkaanse ouders van rechts naar links kan lezen.

Het project heeft verschillende opbrengsten gehad, zowel voor de leerkrachten die het in hun klassen hebben uitgevoerd, als voor de leerlingen en hun ouders (Pulles & Singelsma, 2019). Ouders die voorheen niet of nauwelijks bij schoolse activiteiten aanwezig waren, komen naar aanleiding van de teksten vaak wél naar school. De ouders zijn nu de experts, en dat laten ze dan ook graag zien. Voor het vinden van de goede vertaling was de hulp van de ouders bijna altijd noodzakelijk, zeker als het ging om een ander schrift. Ook breder, voor de wijk, heeft het project *Taal yn Byld* een bijdrage geleverd aan waardering voor elkaar en elkaars (talige) achtergronden.

Figuur 4: Friese poster. Vertaling: 'Ook al is Friesland plat, het heeft zijn hoogtepunten'.

Figuur 5: De posters zijn op panelen afgedrukt en hangen op het hek van de school.

Tink dy Tûk

Bij *Tink dy Tûk!* ('Denk je slim') filosoferen de kinderen over verschillende filosofische thema's die gekoppeld zijn aan de Friese taal en cultuur. De foto's van de 11 Friese Fontein, tegels met Friese spreekwoorden en afbeeldingen van Friese volksverhalen geven aanleiding tot filosofische gesprekken met kinderen. Maar filosoferen hoeft niet alleen in de klas plaats te vinden. *Tink dy Tûk!* kan ook ingezet worden bij een excursie met de klas naar het museum. Zo gaan de vrijwilligers van het museum Martena in Franeker met schoolklassen in het Fries, Bildts of Nederlands filosoferen bij kunstwerken van een tentoonstelling. Scholen kunnen hun voorkeur voor de taal aangeven. De vrijwilligers hebben ervaren dat, door te filosoferen over de kunst, kinderen meer plezier en aandacht hebben tijdens een bezoek aan het museum.

De Kardinaal de Jonghschool van Ameland zocht voor het filosoferen mooie locaties. Zo ging een groep de kinderen eerst woorden juttten in het dorp om vervolgens over deze woorden te filosoferen (zie Figuur 6 en 7). Welke talen zijn zichtbaar in het dorp? Wat zijn mooie woorden? Heb je macht als je woorden kent? Kan een mooi woord ook lelijk zijn? Zijn woorden in de ene taal mooier dan in de andere taal? Bepalen woorden wat je ziet? Een andere groep ging naar het Ameland strand om daar voorwerpen te juttten en er daarna over te filosoferen.

Tink dy Tûk! is een inspirerend pedagogisch en didactisch instrument om te werken aan burgerschap (Verhoef & Duarte, 2022) en de Friese taal en cultuur. Door met z'n allen tegelijk na te denken en te praten over een vraag, waarop niemand het juiste antwoord heeft, heb je plezier. Het geeft een veilig gevoel omdat er geen goede of foute antwoorden zijn. Iedereen die kan praten en nieuwsgierig is (en dat zijn alle kinderen) kan meedoen. En 'moet' meedoen want alleen samen kom je verder: 'Community of inquiry'. Al pratende ontdekken kinderen dat de wereld niet zwart-wit is. Ze leren kritisch na te denken door onderwerpen uit de wereld van verschillende kanten te bekijken. Zo leren ze tegelijk zichzelf en de ander beter kennen. Iedereen heeft een eigen gedachte en dat is goed, daar heb je respect voor. Het kerndoel burgerschap speelt dan een rol. De school wordt een plek waar de democratische vaardigheden actief worden geoefend: voeren en toepassen van de dialoog, omgaan met verschil van mening, kritisch denken en oordelen.

Omdat het bij filosoferen belangrijk is om de eigen gedachten te vertellen, worden de kinderen gestimuleerd om dit in de thuistaal te doen. Ze maken zo gebruik van hun eigen taal om nieuwe kennis op te doen en komen in contact met andere talen waardoor ze een beter taalgevoel en een positieve attitude voor andere talen en culturen ontwikkelen.

Figuur 6: Voorwerpen juttten op het strand en erover filosoferen door kinderen van Kardinaal de Jongschool.

Figuur 7: Woorden juttten in het dorp en erover filosoferen door kinderen van Kardinaal de Jongschool.

Figuur 8: Een Fries groepsgeïllustreerd gedicht over een konijn van leerlingen uit de middenbouw van OBS 'Sinnenhonk' uit Aldtsjerk.

Figuur 9: Een Fries gedicht over vriendschap van leerlingen uit de bovenbouw van CBS 'de Fluessen' uit Aldegea.

De Inktfluencer

De *Inktfluencer* is een laagdrempelig poëzieproject, bedoeld voor de bovenbouw van het primair onderwijs, waarbij de Friese taal en cultuur de inspiratie is om gedichten te schrijven. De *Inktfluencer* is een soort stripfiguurtje in de vorm van een inktvlek, die dient als rolmodel voor de kinderen. Een vlog van de *Inktfluencer*, waarin hij vertelt wat hem geïnspireerd heeft om een gedicht te maken, is de start van iedere les. Zo wordt hij bijvoorbeeld geïnspireerd door de mooie Friese luchten, de Prinsentuin in Leeuwarden en het beeld van Grutte Pier. De inspiratiekaarten geven de leerkracht handvatten om met de klas gedichten te schrijven en dezen aan elkaar te presenteren. De *Inktfluencer* daagt de kinderen uit om ook een *inktfuencer* te worden en hun gedichten met hem te delen, zodat iedereen op de website van IMO van de dichtkunst kan genieten (Figuur 8 en 9).

Trije Topprojecten yn it jier

Met *Trije Topprojecten yn it jier* ('Drie Topprojecten per jaar') oftewel de *TT* kan een school een snelheidssprint nemen en het Fries in zowel onder-, midden- als bovenbouw een vaste plek in het curriculum geven. De *TT* bestaat uit drie kant-en-klare projecten, verspreid over het schooljaar, waarbij de Friese taal en cultuur centraal staat. De eerste twee projecten, De *Berneboekewike* in oktober en de *Poëzywike* in februari sluiten aan bij de landelijke thema's. Friese boeken en gedichten vormen daarbij de basis om op een creatieve, inspirerende en meertalige wijze met Fries en streektaalen aan de slag te gaan. Kwalitatief goede Friestalige en meertalige literatuur (*rijke teksten* volgens Van Koeven & Smit, 2020) zijn bij de keuze een uitgangspunt.

Een paar weken voor de *Berneboekewike* verzorgt IMO een Masterclass *Berneboekewike* op NHL Stenden Hogeschool. In deze Masterclass is er tijd voor ontmoeting en plezier en wordt inspiratie gegeven om de *Berneboekewike* op school tot een succes te maken (Figuur 10). In de verschillende workshops voor onder-, midden- en bovenbouw ervaren leraren, taalcoördinatoren en leesconsulenten hoe ze de activiteiten kunnen uitvoeren (Figuur 11). Na afloop van de Masterclass krijgt iedereen het gekozen Friese boek en een magazine waarin een schat aan lesideeën voor iedere bouw te vinden is.

De *Poëzywike* start met een webinar voor belangstellenden uit het werkveld. Het voorlezen van gedichten, een interview met een dichter, het geven van tips en het zelf maken van gedichten komen in het webinar voorbij. De leerkrachten en kinderen worden gestimuleerd de gemaakte gedichten tijdens de *Poëzywike* op te sturen naar De Inktfluencer. De gedichten worden zichtbaar gemaakt op de website van IMO.

Het laatste project van de *TT* is *Erfguod* en hierin staat het Friese erfgoed centraal. De onderwijsprofessionals die willen gaan werken met *Erfguod* kunnen voorafgaand aan het project zelf de gemaakte activiteiten ervaren tijdens een excursie in de buitenlucht. In 2024 was het *Erfguod*-thema 'Op 'e strún' (schatgraven) en hierbij gingen kinderen op zoek naar de zichtbaarheid van het Friese Culturele Erfgoed in de eigen omgeving. De kinderen gingen bijvoorbeeld op zoek naar oude huizen in de buurt, naar namen van straten en vergeleken een kaart van vroeger met die van nu.

Binnen de *TT* is taal geïntegreerd in wereldoriëntatie en kunst. De thema's zijn multiperspectivisch en er worden allerlei deelaspecten van het thema verkend.

Figuur 10: Een enthousiast publiek tijdens de opening van de Masterclass 2023 op NHL Stenden Hogeschool.

Figuur 11: Leerkrachten uit de onderbouw aan de slag met een verhalend ontwerp aan de hand van een Fries prentenboek.

Spel Expeditie Meertaligheid

Spel Expeditie Meertaligheid laat schoolteams en studenten op een andere wijze de kennis en bewustwording over Fries en meertaligheid vergroten. Door het doen van verschillende spelletjes krijgen de deelnemers kennis over meertaligheid, inzicht over het belang van een positieve attitude over meertaligheid en informatie over pedagogische en didactische vaardigheden om toe te passen in de klas (Figuur 12 en 13). Leren in de geest van Einstein: "Play is the highest form of research".

De training *Spel Expeditie Meertaligheid* wordt gegeven met verschillende spelletjes, een speelbord met vragen en een curriculair spinnenweb. De cursisten worden in groepjes van 2-4 personen verdeeld. Bij elk spel staat kennis over een onderdeel van meertaligheid centraal. Na elk spel worden er vragen gesteld om deze kennis te verbinden naar de eigen praktijk: waar staan jullie, wat kunnen jullie en wat willen jullie. De antwoorden op de laatste vraag worden genoteerd op het gemeenschappelijke curriculaire spinnenweb om zo een visie op te stellen voor de eigen school rond Fries en meertaligheid.

De spellen en de onderwerpen zijn:

1. True or False - Misverstanden over meertaligheid.
2. Lego-muur bouwen - Meertalige taalontwikkeling.
3. Ja Jongu, Nee Juh - Taal dominantie.
4. Rebus - Voordelen meertaligheid.
5. Memory - Krachtige meertalige leeromgeving.
6. Puzzel - 'Talige Diversiteit' en 'Profielen Taalplan Frysk'.

Figuur 12: Zo snel mogelijk een puzzel maken en daarna bespreken wat de afbeelding voor de school eigenlijk betekent: waar sta je op het continuüm 'Talige Diversiteit' en 'profielen Taalplan Frysk'?

Figuur 13: Wie vindt de meeste paren bij dit memoryspel over didactische en pedagogische ideeën om meertaligheid een plek te geven op de school?

4. Tot slot

Het Fries en de (streek)talen een duidelijke zichtbare plek in de organisatie geven vereist een structurele aanpak. Voor de bibliotheken geldt dat er grote verschillen zijn, maar dat er toch een verandering optreedt en er mooie initiatieven zijn om dit te verbeteren. Samenwerking met de verschillende afdelingen en een duidelijk beleid werken hierbij positief.

Op scholen treedt dankzij het Taalplan Frysk 2030 langzamerhand meer bewustwording op en krijgt het Fries en de (streek)talen een steviger plek in het curriculum. Hiermee worden de talen ook langzamerhand meer zichtbaar, al zijn er natuurlijk grote verschillen tussen scholen. Toch kunnen we wat de zichtbare meertaligheid betreft voorzichtig stellen:

Ik hoor je wel en ik zie je.....steeds meer.

Website

<https://www.inspirerendmeertaligonderwijs.nl/>

Referenties

- Agirdag, O. (2016). Schools in the multilingual city. In: G. Marini (red), *Urban Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 67-74. doi: 10.1515/9789048535811-009
- van Koeven, E. & Smits, A. (2020). *Rijke Taal: Taaldidactiek voor het basisonderwijs*. Meppel: Boom.
- Singelsma, J. & Pulles, M. (2019). Taal yn Byld: Aandacht voor moedertalen in het basisonderwijs. In: R. Jonkman & A. Riemersma (red.). *Rispe en Siedzje: Wat bereikt is in de Lectoraten Frysk & Meartaligens en Taalgebruik & Leren in de jaren 2010-2018. En wat gaat volgen vanaf 2019 in het Lectoraat Meertaligheid & Geletterdheid*. NHL Stenden Hogeschool, 105-110.
- Singelsma, J. & Duarte J. (2022) Taal in beeld. In: J. Duarte, M. Günther-van der Meij, F. De Backer, C. Frijns, B. Gezelle Meerburg (red.). *Talenbewust lesgeven: Aan de slag met talige diversiteit in het basisonderwijs*. Bussum: Coutinho, 279-301.
- Verhoef J. & Duarte J., (2022) Waarom ben jij naar ons land gekomen. In: J. Duarte, M. Günther-van der Meij, F. De Backer, C. Frijns, & B. Gezelle Meerburg (red.). *Talenbewust lesgeven: Aan de slag met talige diversiteit in het basisonderwijs*. Bussum: Coutinho, 201-224.

Streektaal in het openbaar

Renate Snoeijs¹

1. Inleiding

Wanneer je als streektaalorganisatie als doel hebt om streektaalsprekers 'wies' met hun taal te laten zijn en niet-streektaalsprekers de taal te laten waarderen, zoals in de missie van het Huus van de Taol verwoord staat, denk je uiteraard na over de verschillende manieren waarop je dit denkt te kunnen bereiken. Eén ervan is streektaal in het openbaar.

In de praktijk blijkt dat overheden, bedrijven, instellingen en privépersonen vaak een afwachtende houding aannemen wanneer het gaat over streektaal in het openbaar. Er wordt gekeken naar de activiteiten die door een streektaalorganisatie georganiseerd worden en daarna wordt bepaald of hierbij aangehaakt kan worden. Spelers op het speelveld van de 'streektaol' kunnen mijns inziens zelf ook initiatieven ontplooiën om de streektaal meer zichtbaar en hoorbaar te maken in het openbaar. Daarom heb ik het speelveld in kaart gebracht en per speler aangegeven wat er al gebeurt en wat er wat mij betreft nog gebeuren kan.

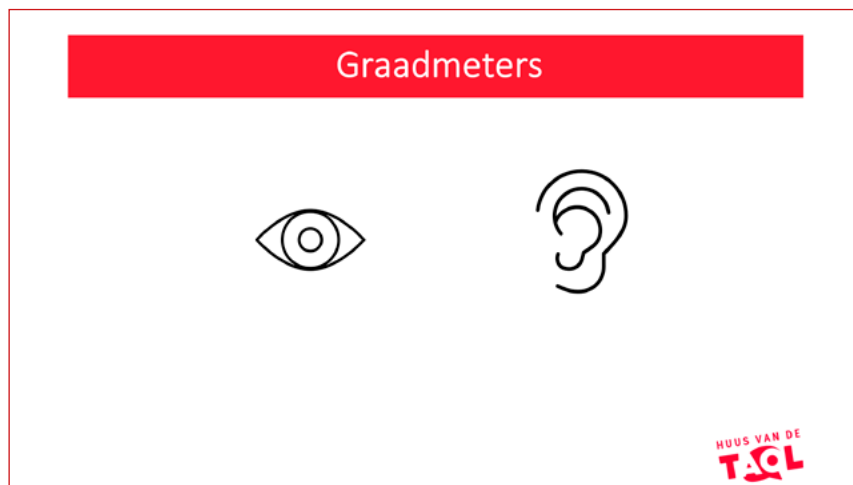
2. Graadmeters

Om de relatieve waarde van streektaal in het openbaar te bepalen, wordt vaak gekeken naar de zichtbaarheid ervan. Toch is de hoorbaarheid bij een streektaal minimaal even belangrijk (cf. Figuur 1), aangezien streektalen vooral spreektaalen zijn die gebruikt worden in alledaagse gesprekken en informele situaties. Ook als cultuurtaal is het een taal die vaak hoorbaar is, denk aan voordracht en zang.

3. Het speelveld

De spelers op het speelveld van de streektaal heb ik in acht groepen onderverdeeld

¹ Huus van de Taol

Figuur 1: Graadmeters voor streektaal in het openbaar.

Figuur 2: 'Streektaal' in het openbaar, spelers in het veld, Renate Snoeijsing – september 2023.

(cf. Figuur 2), zodat we per spelersgroep kunnen kijken wat zijn rol is en hoe deze verbeterd kan worden.

3.1 Streektaalinstellingen

Als streektaalinstelling zijn we een steunpunt voor de Drentse 'taol'. Een steunpunt zorgt in theorie vooral voor ondersteuning van anderen. In de praktijk is het echter zo dat wij als streektaalinstelling vooral als speler opgesteld worden en veel minder als coach acteren. Het merendeel van de activiteiten in Drenthe waarin streektaal een component is wordt nog altijd door het *Huus van de Taol* georganiseerd, waardoor de verantwoordelijkheid voor de taal - onterecht - voor een groot deel op onze schouders terechtkomt. De taal is van ons allemaal en wij zullen er dus ook allemaal iets voor moeten doen om de taal in stand te houden en te bevorderen. Die verantwoordelijkheid kan én mag niet alleen bij de streektaalinstelling liggen.

3.2 Sprekers van de taal

Met deze groep bedoel ik de personen die het Drents in de privésfeer gebruiken. Het is een groep die vaak speelt zonder publiek, omdat de taal vooral achter de voor- of achterdeur gesproken wordt en niet meegenomen wordt naar bijvoorbeeld zakelijke omgevingen. Kunnen we deze groep daar verantwoordelijk voor houden? Nee, want wanneer andere spelers in het veld zouden zorgen voor meer zicht- en hoorbaarheid van de streektaal, dan zouden deze personen hun taal ook vaker meenemen naar de openbare ruimte.

3.3 Overheid

Het Nedersaksisch is al sinds 1996 een officieel erkende minderheidstaal in Nederland. Officieel is de taal, waar het Drents onderdeel van is, erkend onder deel II van het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden.

In 2018 is op het Overijsselse Provinciehuis het Convenant Nedersaksisch ondertekend door de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en de betrokken provincies en gemeenten in het Nedersaksische taalgebied. Het document is met name bedoeld als intentieverklaring voor samenwerking tussen overheden om het Nedersaksisch levendig te houden en te bevorderen. Met de ondertekening van dit Convenant is door landelijke en lokale overheden expliciet de intentie geuit om de taal te bewaken en te bewaren.

Naast het Europees Handvest en het Convenant speelt streektaal ook een rol als het gaat om het halen van de Duurzame Ontwikkelingsdoelen, oftewel

de Sustainable Development Goals (SDG's) die in 2015 door de Verenigde Naties in kaart gebracht zijn. Deze doelen dienen in 2030 gehaald te zijn, de urgentie is dus groot. Bij doel 4 wordt gesproken over 'Kwaliteitsonderwijs', waarbij ook gekeken zou moeten worden naar meertalige kinderen met een streektaalachtergrond, want daar wordt op dit moment weinig mee gedaan. Onder 8.9 (waardig werk en economische groei) gaat het om de uitwerking en implementatie van duurzaam toerisme, dat banen creëert en plaatselijke cultuur en producten bevordert. Onder die plaatselijke cultuur valt de streektaal uiteraard ook. De beleidslijnen hiervoor moeten tegen 2030 uitgewerkt zijn. Uit alles blijkt, kortweg, dat de overheid niet achterover kan leunen als het om het Nedersaksisch gaat. Toch heeft de expertcommissie van de Raad van Europa al tweemaal uitgesproken dat de Nederlandse overheid te weinig doet aan de bescherming van het Nedersaksisch en dat ze meer de regie moet nemen.

Ook op provinciaal niveau is nog voldoende winst te halen. De provincie Drenthe zegt in haar cultuurnota 2020-2024: 'We borgen en stimuleren het Drents met het Huus van de Taol als provinciaal steunpunt voor de streektaal'. De subsidiëring van het Huus van de Taol laat zien dat de provincie het Drents hoog heeft zitten; de Drentse streektaalinstelling is binnen het Nedersaksische taalgebied namelijk de grootste professionele streektaalorganisatie. Toch kan de provincie zelf ook nog wel één en ander doen wanneer het gaat om streektaal in het openbaar. De ontvangstruimte in het provinciehuis in Assen kent namelijk geen enkele uiting in het Drents. Geen Drents welkomstwoord op de balie. Geen Drentse tekst op de mat. Geen Drentstalige poëzie op de muur. En ook geen Drentse namen voor de vergaderruimtes. Dat moet toch anders kunnen (cf. Figuur 3)? Door in officiële stukken eens Drentse woorden of uitdrukkingen te gebruiken, in plaats van Engelse termen, kan de overheid ook het gevoel van nabijheid en betrokkenheid bij haar inwoners duidelijker overbrengen.

Kijken we op gemeentelijk niveau, dan is er van de meeste Drentse gemeenten een kleine bijdrage voor het voorleesproject, dat gecoördineerd wordt door (veelal vrijwillige) krachten van het Huus van de Taol. Hiermee wordt onder meer het kindertijdschrift Wiesneus mogelijk gemaakt. In de meeste coalitieakkoorden van Drenthe is echter geen woord te vinden over de Drentse taal, terwijl gemeenten zelf zeggen dat ze het heel belangrijk vinden om 'dicht bij de inwoners te staan'. Ervaring leert ons dat de Drentse taal dan juist één van de middelen kan zijn die gemeenten kunnen inzetten om dit te realiseren.

Ook in het sociale domein kan de taal wellicht deuren 'lös' krijgen, die anders dicht blijven. Denk bijvoorbeeld aan de politie. Wanneer ze in een buitendorp een vechtpartij moeten sussen hoop ik dat ze een Drentstalige agent meesturen. Maar of dat altijd zo is? En vertellen gemeenten in de welkomstbrief

aan nieuwe inwoners ook dat er nog een andere taal in Drenthe is? Bij de Samenwerkingsorganisatie De Wolden en Hoogeveen verzorgt het Huus sinds 2023 een 'Broescursus Drents' voor nieuwe ambtenaren. Op deze manier zorgen we voor een 'zachte landing' in de gemeente en wat achtergronden bij de Drentse taal en cultuur. Hoe mooi zou het zijn wanneer elke Drentse gemeente dit aan zou bieden?

En dan nog de raadsvergaderingen: in veel gemeenten spreekt in de dagelijkse praktijk een deel van de raadsleden Drents met elkaar. En op het moment dat de microfoon aan gaat moet alles opeens in het Nederlands. Wanneer je als lokale volksvertegenwoordiger zelf geen Drents spreekt, maar het wordt in je gemeente wel veel gesproken, dan weet ik zeker dat je het wel verstaat. Waarom mag er dan niemand Drents praten in de raad? Dat is toch op z'n minst bijzonder te noemen. Zeker met het oog op artikel 2.6 van de Algemene Wet Bestuur (AWB). Weliswaar staat er in het eerste artikel: 'Bestuursorganen en onder hun verantwoordelijkheid werkzame personen gebruiken de Nederlandse

Figuur 3: Photoshop-impressie van de openbare ruimte van het provinciehuis in Assen, Renate Snoeijs – september 2023.

taal, tenzij bij wettelijk voorschrift anders is bepaald.’, maar wie verder leest, ziet ook ‘In afwijking van het eerste lid kan een andere taal worden gebruikt indien het gebruik daarvan doelmatiger is en de belangen van derden daardoor niet onevenredig worden geschaad.’ staan. Volgens mij staat niets het gebruik van het Drents in een openbare vergadering dan ook in de weg.

Gelukkig zijn er ook goede voorbeelden te noemen, want steeds meer gemeenten maken het mogelijk om op de komborden de Drentstalige plaatsnaam te vermelden (onder de Nederlandse plaatsnaam).

3.4 Media

Zelf zoekt het *Huus van de Taol* zoveel mogelijk de media op om ruchtbaarheid te geven aan onze activiteiten en publicaties. Daar plukken we de vruchten van, want we worden ook op landelijk niveau regelmatig gevraagd om mee te werken aan radio-uitzendingen of krantenartikelen.

Zelfs op de commerciële zender was het afgelopen jaar een programma te zien waarin streektaalen en dialecten een belangrijke rol speelden: Elise Schaap was te zien in ‘Blablabla met Schaap’, een programma waarin zij uitgedaagd werd om zich een bepaald accent eigen te maken. Op papier een interessant programma, maar in de praktijk vond ik het vooral een parade van BN’ers die te pas en te onpas hun opwachting maakten. In de aflevering over het Twents kreeg Schaap les van de schrijvers van het boek ‘Twents voor Dummies’. Harrie Scholtmeijer en Ellen Peters weten veel over het Twents, maar wanneer je ze hiervoor in een ouderwets klaslokaal met krijtbord en houten bankjes zet, dan wordt meteen het vooroordeel bevestigd dat ‘streektaol’ ouderwets is. Zo jammer, want door deze locatiekeuze leek het of de taal ook meteen in het museum gezet werd. Er had hierbij ook gekozen kunnen worden voor een moderne locatie als de Universiteit Twente.

In de regionale krant zien we dat er steeds minder ruimte is voor de streektaal. Was het eerder nog een hele pagina per week, tegenwoordig is er nog één Drentstalige rubriek per week.

En op radio en televisie lijkt de blik toch vooral op Hilversum gericht te zijn, waardoor de bijdragen in het Drents tot een minimum gereduceerd zijn. Gebeurt er dan helemaal niks in de streektaal op radio en televisie? Er zijn nog enkele programmaonderdelen in het Drents op RTV Drenthe en op zaterdagochtend is er nog één radioprogramma in de Drentse taal, waaraan wij zelf ook een bijdrage leveren in de vorm van een (vooraf opgenomen) column. In maart (de *meertmaond-streektaolmaond*) wordt de Drentse kennisquiz Loos uitgezonden op TV Drenthe. Hiervoor leveren wij alle streektaalvragen aan.

En sinds een paar jaar maken we samen met RTV Drenthe de Drentstalige

Figuur 4: Logo podcastserie ‘Praot Drents Met Mij’, Renate Snoeijs – september 2023.

podcastserie *Praot Drents Met Mij* (Figuur 4). Sinds 2023 heeft RTV Drenthe een online zender met 24/7 alleen maar Drentse muziek onder de noemer Radio Drèents. Hier zijn jammer genoeg geen presentatoren in te horen.

3.5 Onderwijs

Op dit moment is alles wat met onderwijs in de streektaal gebeurt incidenteel, het is afhankelijk van de inzet van het Huus van de Taol en de individuele docent die de meerwaarde van streektaal wél inziet. Er is geen structureel onderdeel over of in de streektaal in het onderwijsaanbod. Dit geldt voor alle onderwijsniveaus, van peuteropvang tot en met hogeschool.

Natuurlijk zoeken wij de basisscholen in maart zelf op tijdens het voorleesproject met ons tijdschrift *Wiesneus*. Maar de rest van het jaar gebeurt er vaak niks met onze streektaal. Er is dan niets Drents te horen of te zien op scholen.

Met de andere Nedersaksische instellingen werken we aan een doorlopende leerlijn Nedersaksisch voor het basisonderwijs. Door de unieke positie die het Nedersaksisch inneemt in het streektaallandschap – het taalgebied strekt zich uit van Delfzijl tot de Achterhoek – is het wel nodig om vijf provincies en twee gemeenten met de neus dezelfde kant op te krijgen. Dit laat echter nog op zich wachten.

3.6 Zorg

Hoewel er veel patiënten en cliënten in de zorg zitten die met de streektaal opgegroeid zijn, voor wie het zelfs in veel gevallen de moedertaal is, ontbreekt het in zorginstellingen vaak aan taalbeleid. Ook wordt er in de zorgopleidingen niet structureel aandacht besteed aan de Drentse taal.

Toch gebeuren er wel degelijk mooie dingen op het gebied van de zorg. Zo gaf het ECAL (Erfgoed Centrum Achterhoek en Liemers) in 2023 het zorgzakboekje 'Eerste hulp bi-j plat praoten' uit. In Drenthe volgen we dit voorbeeld in 2024, zodat niet-streektaalige medewerkers in de zorg een handig naslagwerk hebben om snel veel voorkomende Drentse woorden en zinnen op te zoeken. En voor een Drentse apotheek vertaalden we het afhaalbericht voor medicijnen (cf. Figuur 5).

Figuur 5: Afhaalbericht medicijnen, Renate Snoeijsing – september 2023.

3.7 Bedrijfsleven

Landelijk zien we dat er een aantal bedrijven bewust de streektaal inzet in reclame-uitingen. 'Johma oet Twente' steekt zijn afkomst niet onder stoelen of banken, de Jumbo heeft Brabantse 'quukskes' in het assortiment, de Zuivelhoeve maakt 'Boer'nyoghurt' en FC Emmen hanteert de slogan '#hierkomikweg'.

Dat je als bedrijf de plank ook mis kunt slaan liet de LIDL eind 2022 zien met het tv-spotje waarin Alex Klaasen een Drent speelde. Deze van oorsprong Brabantse acteur/cabaretier bleek het Drents echter niet te beheersen, waardoor er in Drenthe nogal wat ophef ontstond over het gesproken 'Drents'.

Wanneer we naar het bedrijfsleven in de provincie Drenthe kijken, dan zien we links en rechts wel wat Drentse uitingen in het openbaar (op websites en in de openbare ruimte). Toch is er weinig Drents zichtbaar in het openbaar.

En hoe mooi zou het zijn om in de treinen in Drenthe de plaatsnaam in het Nederlands én het Drents om te roepen? Voor de inwoners een bevestiging dat hun taal er mag zijn, voor anderen een teken dat er ook nog een andere taal gesproken wordt in het gebied waarin ze reizen.

3.8 Culturele sector

Marketing Drenthe is de organisatie die Drenthe landelijk (en internationaal) op de kaart zet. Zij maakt hierbij jammer genoeg nooit gebruik van de streektaal en informeert bezoekers ook niet over het bestaan van het Drents. Limburgers gaan hier heel anders mee om, zo is te zien op de website van Visit Zuid-Limburg. Daar kunnen we in Drenthe nog iets van leren.

Figuur 6: Screenshot website Visit Zuid-Limburg.

Zelf werkt het Huus met het Drents Museum aan de invulling voor de nieuwe expositie Labyrinthia. In deze expositie zullen Drentstalige gedichten en teksten te zien zijn op toiletdeuren en in liften en komt bij een deel van de objecten het Drentse bijschrift te staan. Wellicht komen er ook nog gerechten met Drentse namen op de menukaart van het restaurant.

Ook hebben we de acteurs van het theaterspektakel Boer Koekoek op aanvraag van de regisseur intensief gecoacht op het gebruik en de uitspraak van de Drentse taal. Er zijn dus voldoende mogelijkheden om de Drentse taal hoorbaar en zichtbaar te laten worden in de culturele sector.

4. Conclusie

Wanneer er meer streektaal zichtbaar en hoorbaar is in het openbaar is het makkelijker voor sprekers om zich in hun eigen taal uit te drukken. Dit kan leiden tot betere interacties. Door streektaal in het openbaar te bevorderen kunnen mensen bovendien aangemoedigd worden om meer te leren over de talige diversiteit in Drenthe, over de Drentse cultuur en de geschiedenis.

In een wereld waarin met name het Engels steeds meer de boventoon lijkt te gaan voeren, kan het horen en zien van streektaal in het openbaar er juist voor zorgen dat je je thuis blijft voelen in je eigen omgeving.

Laten we onze streektaal dus vooral niet thuis laten, maar meenemen naar plaatsen waar anderen onze taal ook kunnen horen en zien. Streektaal in het openbaar draagt bij aan de culturele diversiteit en identiteit van onze provincie. Wanneer we dit meer in het openbaar uit zouden dragen geeft het mensen een gevoel van verbondenheid met hun streek en kan het bijdragen aan een gevoel van trots en eigenwaarde. Alleen op deze manier kunnen we de streektaal levendig houden en ervoor zorgen dat er meer sprekers en niet-sprekers 'wies' zijn met onze taal en wordt het Drents van ons allemaal.

Dialect als aandachtstrekker. Brabants in de openbare ruimte

Jos Swanenberg¹

1. Inleiding

In deze bijdrage staat dialect in de openbare ruimte centraal, dat wil zeggen hoe en waar dialect als taalvariëteit zichtbaar is in de ruimte waarin we ons dagelijks begeven. Als we het hebben over de zichtbaarheid van dialecten, streektalen en minderheidstalen kunnen we zichtbaarheid letterlijk en figuurlijk opvatten. In de tweede betekenis zouden we kunnen nagaan of en hoe dergelijke talen en variëteiten in talige domeinen zoals de massamedia of het onderwijs zijn vertegenwoordigd. Letterlijk zichtbaar betekent uiteraard dat we ze om ons heen kunnen zien, in de openbare ruimte, en dat is onderwerp van deze bijdrage. Dat houdt in dat het hier om geschreven taal gaat: zichtbare taal is geschreven taal oftewel tekst.

In de provincie Noord-Brabant worden Brabantse dialecten gesproken, die niet tot een erkende streektaal of minderheidstaal behoren. Dat impliceert dat er geen eenduidige wijze van schrijven van het dialect is. Er is op de eerste plaats geen standaardvorm van het dialect in Noord-Brabant: dialecten in Noord-Brabant variëren van dorp tot dorp of stad, en variëren zelfs van gemeenschap tot gemeenschap, in geografische zin (wijken en buurten) en sociale of culturele zin. Het taalgebruik in Noord-Brabant varieert sterk tussen sprekers van verschillende leeftijden, beroepsgroepen enz. en varieert zelfs binnen de praktijken van sprekers naar gelang hoe formeel of informeel gespreksituaties zijn. Daarbij kan het Brabants als streektaal variëren van lokale dialecten tot Nederlands met Brabantse kenmerken zoals een regionaal accent, en alle variëteiten die daar tussenin zitten en met de provincie Noord-Brabant geassocieerd worden. Het ontstaan van deze tussenvariëteiten, die o.a. regiolect (Hoppenbrouwers, 1990) of interdialect (Britain, 2009) genoemd worden, werd veroorzaakt door een proces waarbij de Brabantse

1 Meertens Instituut / Tilburg University.

dialectgemeenschap (of gemeenschappen, want dialecten verschillen immers van dorp tot dorp of stad) van diglossie naar diaglossie is overgegaan (Bellmann, 1998; Auer, 2005). Dat wil zeggen dat sprekers die het dialect als eerste taal hebben geleerd en daarna of daarnaast Nederlands leerden, een keuze konden maken uit beide variëteiten naargelang de gebruikssituaties: dialect voor informele domeinen en Nederlands voor formele domeinen van taalgebruik. Maar tegenwoordig zien we een continuüm van variëteiten tussen lokaal dialect en Algemeen Nederlands waarbinnen het taalgebruik naargelang de gebruikssituatie meer of minder formeel is en daarmee meer of minder kenmerken uit het dialect bevat. De oorzaak vinden we in een enorme toename van mobiliteit en migratie in een provincie die snel in bevolkingsomvang is toegenomen en grote sociaaleconomische veranderingen heeft doorgemaakt. Het Brabants is in deze bijdrage dus een brede waaier van lokaal dialect tot aan regio-gebonden Nederlands en we zullen zien dat taal in de openbare ruimte dat hele spectrum bestrijkt.

Een streektaal zoals het Brabants is in het kader van deze tekst dus een verzameling van taalvariëteiten die aan een bepaalde streek, in ons geval de provincie Noord-Brabant, zijn gebonden en die onderling veel overeenkomsten hebben op het gebied van klankenpalet, woordenschat en grammatica.

Op de tweede plaats is er geen officieel vastgestelde wijze om deze variëteiten te schrijven. In enkele plaatsen, zoals Tilburg (Sterenborg, 1984), is er wel een vrij algemeen geaccepteerde spellingswijze van het dialect maar over het algemeen worden dialecten in Noord-Brabant geschreven zoals het de schrijver goed dunkt. Er worden uiteraard ook velerlei niet-erkende minderheidstalen zoals Pools, Turks, Mandarijn enz. gesproken in Noord-Brabant en het Engels manifesteert zich er in bepaalde gebruiksdomeinen als mondiale lingua franca; het Brabants maakt uiteraard deel uit van een meertalige context als het gaat om zichtbare taal in de openbare ruimte.

2. Brabants in de openbare ruimte

Methodologie

Taal in de openbare ruimte is al geruime tijd onderwerp van onderzoek, met name in *Linguistic Landscape Studies* (zie Gorter & Cenoz, 2024 voor een overzicht), en ik wijs daarbij graag op de onderzoeksmethode *Ethnographic Linguistic Landscape Analysis* die door Ico Maly en Jan Blommaert werd ontwikkeld. Hun onderzoek vond voornamelijk plaats in Berchem bij Antwerpen (Blommaert, 2013) en in de wijk Rabot in Gent (Blommaert & Maly, 2016). Het vertrekt

vanuit een sociolinguïstisch en antropologisch-linguïstisch perspectief en stelt de interactie in de openbare ruimte centraal. De bijdrage van *Ethnographic Linguistic Landscape Analysis* als methodologie is dat taal in de openbare ruimte niet alleen als weerspiegeling van de vele talen en taalgemeenschappen in een samenleving kan worden gezien, maar dat daarenboven de communicatieve en culturele (i.e., identificerende) aspecten van taal in de openbare ruimte worden onderzocht. De analyse van die interactie behelst de zender en zijn intentie, de boodschap en zijn vorm en inhoud, en de ontvanger en zijn interpretatie en eventuele reactie. De boodschap is daarbij niet per se talig, maar kan ook via andere semiotische middelen worden overgebracht zoals met afbeeldingen, symbolen, lettertypen en kleuren.

Bij het passeren van een plaatsnaambord wanneer men de bebouwde kom van een dorp of stad inrijdt, is de communicatieve gebeurtenis simpel: de gemeentelijke overheid laat u weten dat u in bijv. Roosendaal bent aangekomen en u wordt geacht de verkeersregels te volgen die binnen de bebouwde kom gelden. De volgende twee afbeeldingen, gevonden op internet, laten evenwel zien dat communiceren in de openbare ruimte vaak niet zo eenvoudig is. Figuur

Figuur 1: Taal in de openbare ruimte, maar wat staat er eigenlijk? Wie wil hier met wie communiceren, en waarover? (<https://www.sheldonsmith.com/gallery/china/hongkong/>)

1 laat zien hoe overweldigend de communicatie in de openbare ruimte van een drukke straat in een grote stad kan zijn.

Figuur 2 toont een verkeersbord met een Engelse tekst en een vertaling naar het Welsh, maar dat lijkt een fragment van een *Out of office*-reply te zijn: “I am not in the office at the moment. Send any work for translation”. Heeft iemand per e-mail om een vertaling gevraagd, toen een *Out of office*-reply ontvangen en gedacht dat dit de naar het Welsh vertaalde tekst is?

Figuur 2: De vertaling naar het Welsh blijkt een fragment van een ‘out of office’-reply (<https://www.theguardian.com/theguardian/2008/nov/01/5>. Photograph: PA)

Dit bord laat zien dat zo’n vertaling niet nodig is voor de communicatie. We mogen ervan uitgaan dat iedereen de Engelse boodschap kan lezen (sprekers van het Welsh die hier passeren, zijn waarschijnlijk allemaal tweetalig). Een vertaling naar het Welsh biedt geen extra informatie. Dat laat zien dat de functie ook een andere dan communicatie kan zijn: de erkenning van het Welsh, als minderheidstaal, wordt verbeeld. Welsh is belangrijk genoeg gevonden om als taal in de openbare ruimte zichtbaar te zijn. Het bord draagt bij aan de status van het Welsh als volwaardige taal. Dat lijkt me hier veel eerder de functie van de vertaling. In beide gevallen kunnen we ons afvragen: weten we wel wat er

geschreven staat? Wat is de boodschap die hier wordt overgedragen? We zien hier, in Figuur 2, een duidelijke aanwijzing dat het culturele aspect minstens zo belangrijk kan zijn als het communicatieve, informerende aspect van de interactie.

In de openbare ruimte wordt niet alleen met taal gecommuniceerd. Zoals gezegd worden in *Ethnographic Linguistic Landscape Analysis* ook symbolen en afbeeldingen als dragers van een boodschap beschouwd. Figuren 3 en 4 laten zien dat er ook zonder taal of tekst wordt gecommuniceerd in de openbare ruimte. Op deze afbeeldingen is geen taal of tekst te zien, maar toch weten we wat er aan ons wordt verteld: we mogen hier niet door op onze fiets, dat wordt duidelijk door twee verschillende soorten hekken en twee dezelfde verkeersborden. We begrijpen wat aan ons gecommuniceerd wordt: dat het niet de bedoeling is om hier verder te fietsen omdat we de verkeersborden en de hekken interpreteren als een boodschap, die ‘verboden toegang’ luidt.

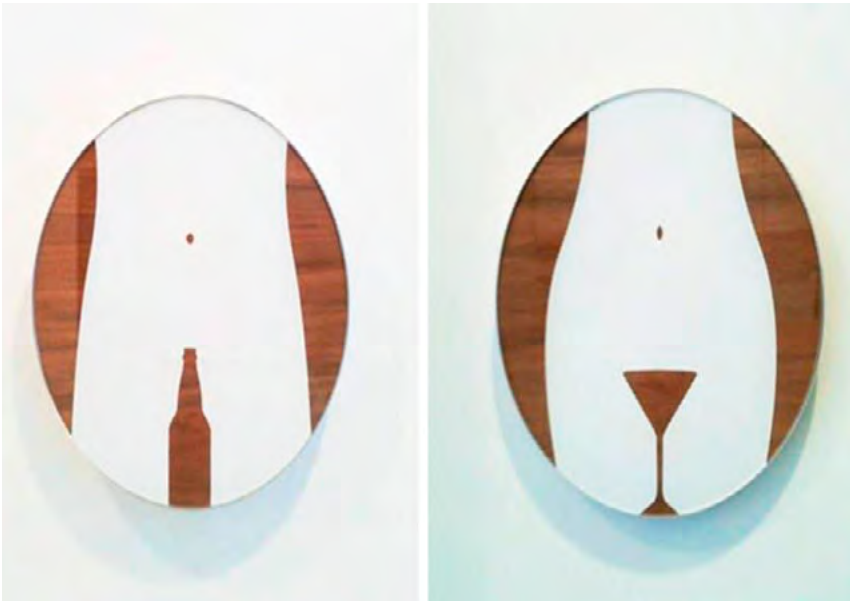
Op Figuur 4 wordt met beeld gecommuniceerd welke deur naar het damestoilet leidt, en welke deur naar het herentoilet; een creatieve manier van communiceren die naar mijn mening goed werkt. Welk toilet voor vrouwen en welk voor mannen is bedoeld, wordt aan ons verteld met de symbolen op de beide toiletdeuren. Op de eerste plaats zijn in wit twee menselijke lichamen verbeeld waarbij het ene vrouwelijke en het andere mannelijke vormen heeft. Bovendien wordt in bruin, op de plaats waar we de geslachtsdelen verwachten, een herkenbare beeltenis getoond. Een bierflesje verbeeldt mannelijkheid en fungeert als fallus-symbool. Een kelk (voor wijn of een cocktail) verbeeldt vrouwelijkheid in de vorm van een vulva-symbool (Stegman et al. 2023). Op deze manier verwijst deze toiletsymboliek tegelijkertijd naar geslachtsdelen en naar de maatschappelijke normen van toiletgebruik: heren horen niet naar het damestoilet te gaan en zouden hier de juiste weg moeten kunnen vinden, zonder dat er taal of tekst gebruikt wordt in de bewegwijzering.

Teksten en talen: Noord-Brabant

In Noord-Brabant wordt er niet enkel in de nationale taal, het Nederlands, gecommuniceerd in de openbare ruimte. Figuur 5 toont een tijdelijk (want geel gekleurd) verkeersbord. Dit bord stond aan de weg bij het dorp Sint-Anthonis. De boodschap is in Pools, Engels en Duits gesteld, en luidt dat er voorbij het dorp Sint-Anthonis geen vrachtverkeer mogelijk is. De keuze voor deze talen is wel verklaarbaar met al dat internationaal vrachtverkeer, en belangrijk voor optimale communicatie. De geadresseerden zijn niet de lokale bewoners die hier op de fiets, te voet of in de auto passeren, maar vrachtwagenbestuurders die

Figuur 3: 4 x verboden voorbij dit punt te fietsen (<https://m.westlanders.nu/politiek/gemeente-gaat-onnodige-verkeersborden-weghalen-43514>)

Figuur 4: Toiletsymboliek (<https://www.diggitmagazine.com/articles/pee-or-not-pee-linguistic-landscape-analysis-toilet-signs-public-sphere>. Foto: Poonja (2016)).

Figuur 5: De meertalige context van een Brabants landweggetje (foto: Sjaak Kroon & Jos Swanenberg).

Pools, Engels of Duits kunnen lezen. Dit verkeersbord toont mooi de meertalige context van een Brabants dorp in het internationale vrachtverkeer. Nederlands ontbreekt echter op dit verkeersbord en dat is toch opmerkelijk. Voor het Brabantse dialect van Sintunnis is hier ook geen plaats, maar allicht ook geen noodzaak.

Ook het verkeersbord in Figuur 6 is tijdelijk bedoeld. Nu zijn de aanwijzingen (*Hedde't deur? Rechts gut veur!* 'Heb je het door? Rechts gaat voor!') in het verkeer in het dorp Oploo wel in het lokale dialect gesteld, en zelfs alleen in die taal. De boodschap maakt passanten erop attent dat verkeer van rechts voorrang verleend dient te worden. Maar passanten die van ver komen, kunnen dit misschien niet lezen. De tekst in het dialect maakt de boodschap niet gemakkelijker om te begrijpen maar wel opvallender. Brabants trekt de aandacht.

Dat geldt ook voor de advertentie van het in Nederland gevestigde energiebedrijf *easyEnergy* van de Britse *multinational venture capital conglomerate EasyGroup Ltd.* Het bord heeft een aanbod in het Nederlands, gas en stroom voor de échte inkoopprijs, van een bedrijf met een Engelse naam, maar het heeft een Brabantse tekst als aandachtstrekker (*Da minde nie!* 'Dat meen je niet!'). Het aanbod in deze reclame zou zo mooi moeten zijn dat de afgebeelde dame het haast niet kan geloven. Ze kijkt er dan ook heel verbaasd bij.

Figuur 6: Let extra goed op in het verkeer (foto: Sjaak Kroon & Jos Swanenberg).

Figuur 7: Internationale bedrijven communiceren ook in het Brabants (foto: Sjaak Kroon & Jos Swanenberg).

De foto's in Figuren 8-10 zijn van voormalig SND-voorzitter Siemon Reker, van lang geleden toen hij langs de Maas in Brabant fietste. Op de auto in Megen staat *effe zitte* ('even zitten') en op de muur in Ravenstein staat *doe het zuutjes aan* ('doe het kalm aan'); het zijn horeca-uitnodigingen waarin de gastvrijheid met herkenbaar Brabantse klanken wordt verkondigd in een verder Nederlandse tekst: hoogste tijd voor koffie, of bier.

Hier wordt het dialect ingezet om de aandacht te trekken, maar duidelijk ook om te appelleren aan een stereotiepe Brabantse karaktereigenschap, gastvrijheid, en om zo de horecagelegenheid aantrekkelijk te maken: kom zitten, rust even uit en drink of eet iets bij ons. In beide gevallen is het aandeel van het dialect heel klein, *effe zitte* wijkt niet veel af van 'even zitten', en in de tekst in Ravenstein is alleen het woord *zuutjes* Brabants. Eén woord kan al voldoende zijn om de boodschap extra kracht bij te zetten.

Siemon Reker deed ook het dorpje Lith aan en vond er *De Môskant*, kantoor voor financieel advies. De naam is de dialectvariant op "de Maaskant", een aanduiding voor de streek van Lith tot aan Ravenstein.

Figuur 8: Even zitten in Megen (foto: Siemon Reker).

Figuur 9: Kalm aan in Ravenstein (foto: Siemon Reker).

De *o* in *Môs* klinkt als in het Engelse *posh*. Wat is de zin van het omzetten van je bedrijfsnaam naar het dialect? Het trekt wederom de aandacht en het streekeigene zal misschien vertrouwen opwekken, maar in dit geval wordt het woordbeeld er niet duidelijker op. Op de website zien we het accent circonflexe niet meer (i.p.v. de *ô* staat een groen boogje) en in de adresbalk in Figuur 12 is het accentteken weg en staat er *de Moskant*. Dat kan verwarring opwekken met mos, als plantnaam. Het accent circonflexe in de bedrijfsnaam in het dialect lijkt de communicatie van het bedrijf op internet toch wat in de weg te zitten. Zo hebben we drie schrijfwijzen van dezelfde bedrijfsnaam en lijkt de keuze voor de bedrijfsnaam in het dialect zijn doel in de digitale ruimte voorbij te schieten.

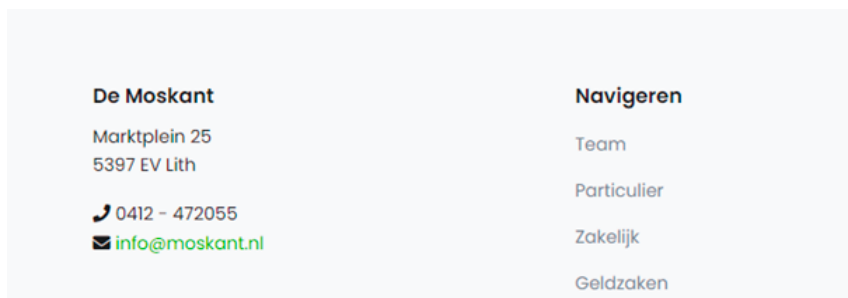
We zijn op internet aanbeland. Ook dat is een openbare ruimte waarin mensen met elkaar communiceren. We conceptualiseren het internet namelijk als een ruimte: we spreken van website of webstek, we surfen ergens heen, we gaan ergens naartoe, we praten over internet alsof het een fysieke ruimte is. Uiteraard vinden we daar ook het Brabantse dialect terug, bijvoorbeeld in memes van de sociale media-accounts van Omroep Brabant en Roek-Oe Brabant (cf. Figuren 13 en 14).

Figuur 10: Uw adviseur met een lokaal tintje (foto: Siemon Reker).

Figuur 11: De ô van Mós is weg (screenshot www.moskant.nl).

Figuur 12: Mós wordt Mos (screenshot www.moskant.nl).

Het dialect in deze *memes* lijkt me goed te volgen en zal deze boodschap allicht als Brabants identificeren. Ook het rood-witte patroon van de *meme* in figuur 13 fungeert op deze wijze: het refereert aan de Brabantse vlag en maakt, samen met de tekst in dialect en de namen van de accounts waarin het woord Brabant figureert, deze boodschap onmiskenbaar Brabants.

Opmerkelijk zijn de fouten tegen het woordgeslacht: *munne dialect*, *unne dame*. Er worden uitgangen aan de adnominale woorden *m'n* en *een* toegevoegd, maar dit is grammaticaal niet juist. Alleen mannelijke woorden krijgen zulke uitgangen, maar *dialect* is onzijdig en *dame* is vrouwelijk. In de wil om Brabants te schrijven, lijken de auteurs hier wat doorgeschoten te zijn bij het markeren van mannelijk woordgeslacht. Dit fenomeen noemen we hyperdialect (Hoppenbrouwers, 1990). De afwijking van deze taalvorm wordt uitvergroot, want de juiste dialectvorm *m'n dialect* is gelijk aan de tegenhanger in het Nederlands maar *munne dialect* wijkt af. De geslachtsmarkeerder (*-ne*) lijkt hier niet langer een geslachtsmarkeerder te zijn, maar een markeerder te worden voor Brabants-zijn (*Brabantishness*, Wagemakers, 2017). Dit Brabantse grammaticale kenmerk lijkt immers te worden ingezet om te identificeren: de tekst wordt er herkenbaar Brabants door, zelfs als het resultaat ongrammaticaal is volgens de traditionele dialectnormen (Doreleijers, 2023).

Ook in de fysieke openbare ruimte vinden we dit soort markeerders in Brabantse taal in de openbare ruimte: *d'n boerderij* (cf. Figuren 15 en 16). We zien dus wederom een markering van mannelijk woordgeslacht bij het lidwoord, maar dat is grammaticaal gezien vreemd, gezien het vrouwelijk woordgeslacht van *boerderij*. Deze borden staan bij de ingang van een café-restaurant met deze naam in 's-Hertogenbosch. Of de rood-witte kleur is gekozen om aan de Brabantse vlag te refereren, is niet zeker maar de tekst 'puur en bourgondisch' in de onderste regel op dit bord bevat wel een verwijzing naar de stereotiepe Brabantse cultuur (Wagemakers, 2017: 30-33): in Noord-Brabant genieten we van het leven, met goed eten en drinken. Dat is wat er met de term 'bourgondisch' wordt bedoeld.

Figuur 13: Omroep Brabant: munne dialect? (screenshot Instagram Omroep Brabant).

Figuur 14: Roek-Oe Brabant: unne dame? (screenshot Roekoe Omroep Brabant)

Figuren 15 & 16: Café-restaurant D'n Boerderij (foto: Jos Swanenberg).

3. Besluit

Onderzoek naar dialect in de openbare ruimte impliceert dat we de *Ethnographic Linguistic Landscape Analysis* in de nexus van ons offline en online leven moeten doen. Digitale interactie is in ons dagelijkse leven onlosmakelijk verbonden met fysieke interactie. *Ethnographic Linguistic Landscape Analysis* helpt daarbij om de culturele betekenis van de boodschap te onderzoeken, naast de communicatieve functie. De boodschap wordt in al zijn vormen geanalyseerd, naast de tekst en zijn betekenis worden ook andere semiotische kenmerken meegenomen, zoals het refereren aan de rood-wit geblokte Brabantse vlag en het verbeelden van de doelgroep op toiletdeuren, waarbij zelfs helemaal geen tekst wordt gebruikt.

Dialect in de openbare ruimte weerspiegelt het dagelijkse dialectgebruik. Brabantse elementen worden gebruikt in verder Nederlandse teksten en er ontstaan nieuwe vormen van het dialect. Soms gaat het maar om een enkel woord of een licht klankverschil, dat leidt tot een klein verschil in de spelling. Zo weerspiegelt dialectgebruik de toestand van het dialectgebruik in Noord-Brabant (diaglossie) waarbij volop tussen Algemeen Nederlands en lokale dialecten wordt gelaveerd. Maar soms we zien ook dialectgebruik dat niet in de richting van het Nederlands verandert maar juist meer afwijkt van het Nederlands dan de eigenlijke dialectvorm. Het gebruik van hyperdialect, zoals bij de 'foute' geslachtsmarkeerders, vinden we ook in de openbare ruimte, zowel in fysieke als in digitale interactie.

Dialect trekt de aandacht én dialect verbindt, kan vertrouwen wekken, gastvrijheid uitstralen en aan de bourgondische identiteit appelleren. Daarom wordt dialect ingezet door bedrijven, van multinationals tot aan de lokale kroeg, en overheden, zoals in het verkeer.

Ook tweetalige plaatsnaamborden (cf. Figuur 17) lijken een voorbeeld van het inzetten van dialect in de openbare ruimte voor culturele doeleinden, waarbij het dialect serieus genomen wordt, als onderdeel van de lokale eigenheid. Veel extra bijdragen aan de te communiceren informatie doet zo'n vertaling immers niet. Zo gaat de communicatieve functie van de in het dialect gestelde boodschappen in de openbare ruimte samen met een culturele functie.

Referenties

- Auer, P. (2005). Europe's Sociolinguistic Unity, or: A typology of European dialect/standard constellations. In: N. Delbecque, J. van der Auwera & D. Geeraerts (red). *Perspectives on Variation. Sociolinguistic, Historical, Comparative*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 7-42.
- Bellmann, G. (1998). Between base dialect and standard language. In: P. Auer (red). *Dialect levelling and the standard varieties in Europe*, *Folia Linguistica* 32 (1-2), 23-34.
- Blommaert, J. (2013). *Ethnography, Superdiversity and Linguistic Landscapes. Chronicles of Complexity*. Bristol: Multilingual Matters.
- Blommaert, J. & I. Maly (2016). Ethnographic linguistic landscape analysis and social change: A case study. In: K. Arnaut, J. Blommaert, B. Rampton & M. Spotti (red). *Language and Superdiversity*. New York: Routledge, 207-227.
- Britain, D. (2009). One foot in the grave? Dialect death, dialect contact, and dialect birth in England. *International Journal of the Sociology of Language* 196/197, 121-155.
- Doreleijers, K. (2023). Enregistering Grammatical Gender: Indexing Brabantishness through Languagecultural Practices in Digital Tiles. *Signs and Society* 11 (3), 237-259.
- Gorter, D. & J. Cenoz (2024) *A Panorama of Linguistic Landscape Studies*. Bristol: Multilingual Matters.
- Hoppenbrouwers, C. (1990). *Het regiolect: van Dialect tot Algemeen Nederlands*. Muiderberg: Coutinho.
- Stegman, E., O. van de Rijzen, A. Veltman (2023). To Pee, or not to Pee? A linguistic landscape analysis of toilet signs in the public sphere. *DiggitMagazine.com*.
- Sterenborg, W. (1984). Erkende spelling voor Tilburgs dialect. *Tilburg, tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur* II(4),10-11.
- Wagemakers, S. (2017). *Brabant is Here. Making Sense of Regional Identification*. PhD thesis, Tilburg University.

Figuur 17: Tweetalig plaatsnaambord in Woudrichem (screenshot Facebook Struik Vishandel).

LoCALL yn it klasselokaal. Taallânskippen as in middel om taalbewustwêzen te ferheegjen

Sibrecht Veenstra¹

1. Inleiding

Ofrûne 22 septimber 2023 mocht ik op de streektaalkonferinsje yn Frjentsjer it LoCALL projekt ûnder oandacht bringe. De folsleine titel fan it projekt is LoCALL: LOcal Linguistic Landscapes for global language education in the school context. Frij fertaald: lokale taallânskippen ynsette foar taaledukaasje op skoallen oeral op de wrâld. Mear spesifyk stean de ûndersteande doelen sintraal yn it projekt:

1. Om meartalige pedagogyen foar de skoalkontekst te ûntwikkeljen, basearre op de ûnderfiningen fan studinten en dosinten mei meartalichheid bûten de skoallen;
2. Om in brêge te slaan tusken de soadtalige (plurilingual) ûnderfiningen en meartalige learlingen op skoalle;
3. Om it ferskaat oan talen en middelen yn frjemde-, twadde- of memmetaalûnderwiis op wearde te skatten.

Mei taallânskippen ferwize wy nei alle talen en talige uteringen dy't om ús hinne sichtber binne; yn ús eigen buerten, doarpen, stêden mar ek sa tichtby as yn ús eigen hûs. It ynteressante fan taallânskippen is dat se ús wat fertelle oer de sosjale status fan talen, funksjes fan talen en oer hokker talen der oanwêzich binne yn de lokale mienskip. Bewust sjen nei dizze uteringen kin it taalbewustwêzen ferheegje. Mei it taalbewustwêzen doele wy op it sensityf wêzen foar en de persepsje fan foarmen en funksjes dy't taal oannimme kin (van den Broek, 2020). It hoecht net perfoarst te gean oer it learen fan in taal. It sensityf wêzen foar in

1 Lectoraat Meertaligheid & Geletterdheid, NHL Stenden Hogeschool.

taal, talesensibilisearring, giet om it ûntwikkeljen fan in iepen hâlding foar talen en kultueren oer yn it algemien (Duarte et al. 2022).

In les dy't taallânskippen ynset kin bygelyks begjinne mei it bepraten fan de ferskate funksjes fan taal yn it taallânskip. Jin kin tinke oan it jaan fan ynformaasje, it besykjen ta ferkeapjen, it behearren ta de offisjele bebuording of it wêzen fan in keunstprodukt. It petear kin gean oer de taal dy't sichtber is yn it lokaal en de skoalle. Mar de learlingen kinne ek sels foto's fan harren omjouwing meitsje en dy meinimme nei de les.

In les oer taallânskippen kin ferskate tematiken sintraal stelle en kin dêrom oanslute by in ferskaat oan skoalfakken. Tink oan it sykjen om Ingelske taaluteringen by de les Ingelsk, ferkeapstrategyen beprate by management & organisaasje of in diskusje oer de sosjale status fan talen by maatskippijlear.

Dat it brûken fan in opdracht oer taallânskippen weardefol wêze kin foar it learen fan learlingen wurdt ûnderstreke troch dosinten. Sa wurdt der sein dat it ynsetten fan taallânskip bydraacht oan de analytyske skills fan learlingen en harren persepsje fan it belang fan Frysk. Sa wurdt it foarbyld jûn fan in opdracht dêr't learlingen Fryske teksten oanleverje moatte foar in bedriuw. In learling moat kontakt sykje mei it bedriuw, de opdracht útlizze ensfh. Dat binne allegearre feardichheden dy't in learling leare moat. Dêrneist sjochst fansels nei hoe't de taal brûkt wurdt of net, wurdt der ûndersyk dien nei wat der oersetten wurde kin en wurdt der in advys skreaun. In moaie opdracht dy't plakhat yn de echte wrâld wêrby't de learling wurket oan in bredere ûntwikkeling (van Dijk, 2021).

It LoCALL projekt hat úteinlik wurke oan 5 ferskillende opbringsten. Sa binne der in grut ferskaat oan modules ûntwikkele dy't yn ferskillende talen oersetten binne om sa yn in soad ferskillende konteksten brûkt wurde te kinnen. Dêrneist binne der in tal tutorials te besjen dy't yngean op pedagogyske en metodologyske fraachstikken út it fjild. Boppedat kinne der podcasts belústere wurde dêr't dosinten en studinten harren ûnderfiningen mei taallânskippen diele. Neist de modules kinne dosinten ek wurkje mei de LoCALL-App. Yn de app kinne online kuiers makke wurde dy't gean oer taallânskippen yn de eigen buert. Alle kuiers dy't oeral op de wrâld makke wurde, kinne troch elkenien online rûn wurde. Sa kinst ek taallânskippen út oare gebieten analysearje! Om it projekt ôf te sluten binne guidelines ûntwikkele. Dy kinne brûkt wurde troch dosinten en kurrikulumûntwikkelders om taallânskippen op in ûnderboude wize yn harren lespraktiken yn te setten.

It LoCALL projekt is in Erasmus+ projekt dat rûn fan septimber 2019 oant en mei augustus 2022. De ûntwikkele lesmaterialen, podcasts, ynstruksjefideo's en rjochtlinen binne fergees del te laden fia de webside <https://locallproject.eu>

Referenties

- Broek, E. van den (2020). *Language awareness in foreign language education. Exploring teachers' beliefs, practices and change processes*. Nijmegen: Radboud University.
- Dijk, N. van (2021). *The linguistic landscape in minority language education: evaluating perspectives*. Bachelor thesis, Minorities and Multilingualism University of Groningen.
- Duarte, J., Günther-van der Meij, M., De Backer, F., Frijns, C. & Gezelle Meerburg, B. (2022). *Talenbewust lesgeven*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.

Frysk op 'e Dyk. De rol fan sichtberens yn it taalpromoasjebelied fan de Afûk

Mirjam Vellinga¹

Voor 1498 was het Fries niet alleen mondeling aanwezig, maar ook als schrijftaal. Sinds dat jaar, het jaar dat Friesland onder centraal gezag kwam te staan (onder leiding van Albrecht van Saksen) kwam er een eind aan de Friese Vrijheid en ook aan de Friese schrijftaal. Fries schrijven (en dus lezen) werd ongebruikelijk. Pas veel later werd er weer in het Fries geschreven, maar mondjesmaat. Nederlands was intussen de norm geworden. Onderwijs, reclames, kranten en andere media en zichtbare talige uitingen vinden en vinden voor het merendeel plaats in het Nederlands. Het Fries was/is voornamelijk een mondelinge taal. Daar zijn we niet uniek in. Heel veel, nu minderheidstalen, hebben min of meer hetzelfde traject doorlopen.

Zichtbaarheid van de taal is om meerdere redenen belangrijk:

- Het verhoogt de status (vooral als de taal gebruikt wordt door overheden en grote bedrijven);
- Het vergroot de bewustwording;
- Het zorgt voor emotionele binding met de taal;
- Het heeft een signaalfunctie voor sprekers om de taal te gebruiken;
- Het zorgt voor een eigen uitstraling en draagt bij aan de identiteit van een organisatie, bedrijf, regio.

Als het gaat om emotionele binding zet de Afûk bewust in op ludieke acties, speelsheid en schoonheid van de taal. Emotionele binding zorgt voor belangstelling en interesse en het willen zorgen voor de taal. Er ontstaat een bereidheid om wat te doen en het zorgt voor intrinsieke motivatie om de taal te gebruiken.

Voorbeelden daarvan zie je binnen het project Frysk op 'e dyk. We roepen daarbij Friezen op om ons foto's toe te sturen van zichtbaar Fries in de publieke ruimte. Wij delen die foto's weer op onze social media-kanalen en bouwen zo aan een database. Zo ontstaat er een spiraal van emotie-binding-bewustwording-actie-delen-emotie etc. Voor ons is het ook een manier om in contact te komen met

1 Afûk.

bedrijven en organisaties die het Fries gebruiken en mogelijk meer zouden willen doen. Die gesprekken met bedrijven en organisaties vormen de basis voor verdere bewustwording en een stappenplan voor meer gebruik van het Fries op het gebied van zichtbaarheid, interne en externe communicatie, bewustwording d.m.v. workshops en vergroten van taalkennis d.m.v. cursussen. Daarbij kunnen bedrijven en organisaties gebruik maken van een subsidiepotje om vertalingen en extra materiaalkosten mee te bekostigen.

Deze bedrijven en organisaties worden door ons extra in het zonnetje gezet. We delen hun activiteiten via onze sociale media-kanalen en nieuwsbrieven en maken een filmpje. Fryske Freed (iedere 2e vrijdag van de maand) dient daarvoor als vehikel. We roepen andere bedrijven op die dag ook op om meer met het Fries te doen en wat ze doen te delen met ons of via hun eigen kanalen.

Daarnaast werken we samen met verschillende Mbo-opleidingen en de studenten die het keuzevak Fries volgen. Zij krijgen de opdracht om bij hun stagebedrijf te kijken hoe ze de Friese identiteit en de zichtbaarheid van het Fries kunnen vergroten. Bij goede ideeën helpen wij ze bij de verdere uitvoering

Deze strategie brengt veel op:

- Duurzame relatie met bedrijven en organisaties;
- Draagvlak binnen bedrijven en organisaties omdat men zelf met de ideeën komt;
- Structurelere aandacht voor het gebruik van het Fries;
- Aanstaande ondernemers/werknemers zijn zich meer bewust van de rol die het Fries kan hebben en weten ons in de toekomst ook te vinden.

Taalhâlding kin it ferskil meitsje tusken noflik meartalich oparbeidzjen en argewaasje. It gedicht lit beide kanten sjen, mei en sûnder it middenstik.

‘Taalhouding kan het verschil maken tussen plezierig meertalig samenwerken en ergernis. Het gedicht laat beide kanten zien, met en zonder het middengedeelte.’

Frysk – Sigrid Kingma

wurden dogge	<i>har eigen sin as</i>	der net ta
dieden	<i>oproppen wurdt</i>	komme
gauris	<i>bekjegauwen</i>	foar it ljocht
sa sear	<i>docht it skriuwhout</i>	dat it wurket
as se dyn taal	<i>net ferneare kinne</i>	mar
prate	<i>ho mar</i>	dat is al wat

Nederlands – Sigrid Kingma

woorden maken	<i>hun eigen zin als</i>	geen wonder
daden	<i>uitgroeien</i>	komen
vaak	<i>vuilspuiters</i>	voor het licht
zo zeer	<i>doet het potlood</i>	dat het werkt
als ze jouw taal	<i>niet verdragen</i>	maar
spreken	<i>vergeet het</i>	dat is niet niks

Echs – Laura Theunissen

wäörd doon	<i>hun eige dènk es</i>	d'r neet tót
hanjele	<i>wurdj opgerope</i>	kómme
dèk	<i>moelemaekers</i>	teväörsjien
zo'n pien	<i>duit 't sjriefgerei</i>	det 't wirkt
es ze dien taal	<i>neet kènne oetstaon</i>	mer
kalle	<i>vergaet 't mer huer</i>	det is al te vööl